

DUNKÆR

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

Navn: Dunkær	Navnetype: -kær
-----------------	--------------------

Bemærkninger:

Dunkær er nævnt første gang 1398 i formen "Duncker". Forleddet er enten navneordet "dun" som plantenavn eller en forkortelse af et plantenavn med dun som første led. Efterleddet er navneordet kær.

Anlægstype: Torp	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
---------------------	--------------------------------------

Bemærkninger:

En torp er en middelalderlig udflytterbebyggelse, der er opstået ved udflytning fra en adelby (her: St. Rise).

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Vejklyngeby.

Bebyggelsen i byen samler sig langs det forgrenede vejnet i byen, der består af en øst-vest-gående vej med to vinkelrette knæk, hvorfra går en vej mod syd, for enden af hvilken der, isoleret fra den øvrige by, ligger 3 gårde tæt samlet (kaldet Bro i dag). I selve landsbyen ligger gårde og huse spredt mellem hinanden uden nogen regelmæssighed. En vej parallelt med bygaden går lige nord om tofterne.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☐ centralby ☒ agerorientering ☐ skovoriering ☐ åorientering
☒ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

Byen ligger i den nordlige del af ejerlavet.

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange uregelmæssige blokke i størrelse og figur.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 7 gårde.

Flyttet syd og øst for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Kuppelbakker og israndsbakker mod S.

jordbund: Overvejende moræner.

naturlig afgrænsning: Mod S og SØ samt SV, ellers ikke.

☐ overvejende

☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

☐ blandingsøkonomi med

Et stort eng- og moseområde SV for byen - spredte engarealer rundt i ejerlavet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☒ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Lidt over halvdelen af de på udskiftningstiden værende gårde er bevaret i byen. Der er kun i ringe grad sket nybebyggelse på de gamle tomter, idet det nye byggeri har fundet sted øst for den gamle bykerne langs den nord-syd gående vej. Derved er byens tyngdepunkt forskudt mod øst. De gamle bydele er ret løst bebyggede og Bro ligger stadig isoleret som en nærmest selvstændig bebyggelse. Vejnettet i byen er velbevaret, bortset fra at vejen nord om tofterne er blevet stærkere trafikeret i forhold til bygaden. Toftestrukturen er delvis opløst.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☒ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☐ størsteparten opdyrket

Engareal mod syd.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	----------------	------------------------	---------------

STATISTIK

Areal: 506 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			104				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	26	27	20	18	16	23	27
Huse:			9	26 ¹⁾			
Huse m/ jord:					39	49	42
Huse u/ jord:					-	15	35
I alt:	26	27	29	44	55	87	104
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(100%-1:2) 1707-10							
(100%) 1774							
(100%-1:2) 1868	16	7	-	3,7			
(74%) 1903	22	5	-	3,2			
Folketal:							
	1769	1870	1901				
Voksne:	150	303	314				
Børn:	93	142	163				
I alt:	243	445	477				

1) Incl. 1 mølle.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707					18	26		
1868	23	64						
1903	27	77						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 506 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 104 tdr.hk. Dunkær skal muligvis opfattes som en udflytterby i forhold til Store Rise. Dunkær bytomt er løst opbygget og inddelt i 3 baller i Kongeballe, Overballe og Bro, hvoraf den sidstnævnte af og til opfattes som en topografisk selvstændig bebyggelse. Hovedgården Gråsten (Gravensten) oprettedes og udparcelleredes sidst i 1500-tallet, og fungerede som hovedsæde for Gravensten Amt. I 1767 blev hovedgården nedlagt og udparcelleret. I Strandbredden ved Gråsten findes et middelalderligt voldsted "Volden". I 1517 solgte herremanden Mads Lund sin skov på Vejsnæs til kongen. Omkring 1800 var området skovløst.

Dunkær blokudskiftedes i 1774 og siden er 7 gårde udflyttet.

I 1584 mageskiftedes kongen til hertug Hans bl.a. 4 gårde i Dunkær. Landsbyen lagdes herefter under det nyoprettede hertugelige gods Gråsten, der udparcelleredes af Dunkær. Blandt de 20 gårde i 1627 var 3 hospitals- og kirketjenere. Hovedgården nedlagdes i 1767. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af jordbrug synes at falde fra 26-27 omkring 1500 til 20 i 1627 formentlig i forbindelse med oprettelsen af Gravensten hovedgård. I 1643 egaliseredes landsbyen og gårdtallet nedsattes i forbindelse hermed til 18. Muligvis er der senere yderligere inddraget jord til hovedgården, og gårdtallet svandt til 16 i 1774. Frem til 1903 steg gårdtallet markant til 27, medens hus- og befolkningstallets vækst i det 19. årh. havde mere normalt omfang.

Gårdene var i 1868 ret store i forhold til det normale på Ærø. Byen egaliseredes i 1643. Dunkær Mølle nævnes fra 1707.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Rise

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

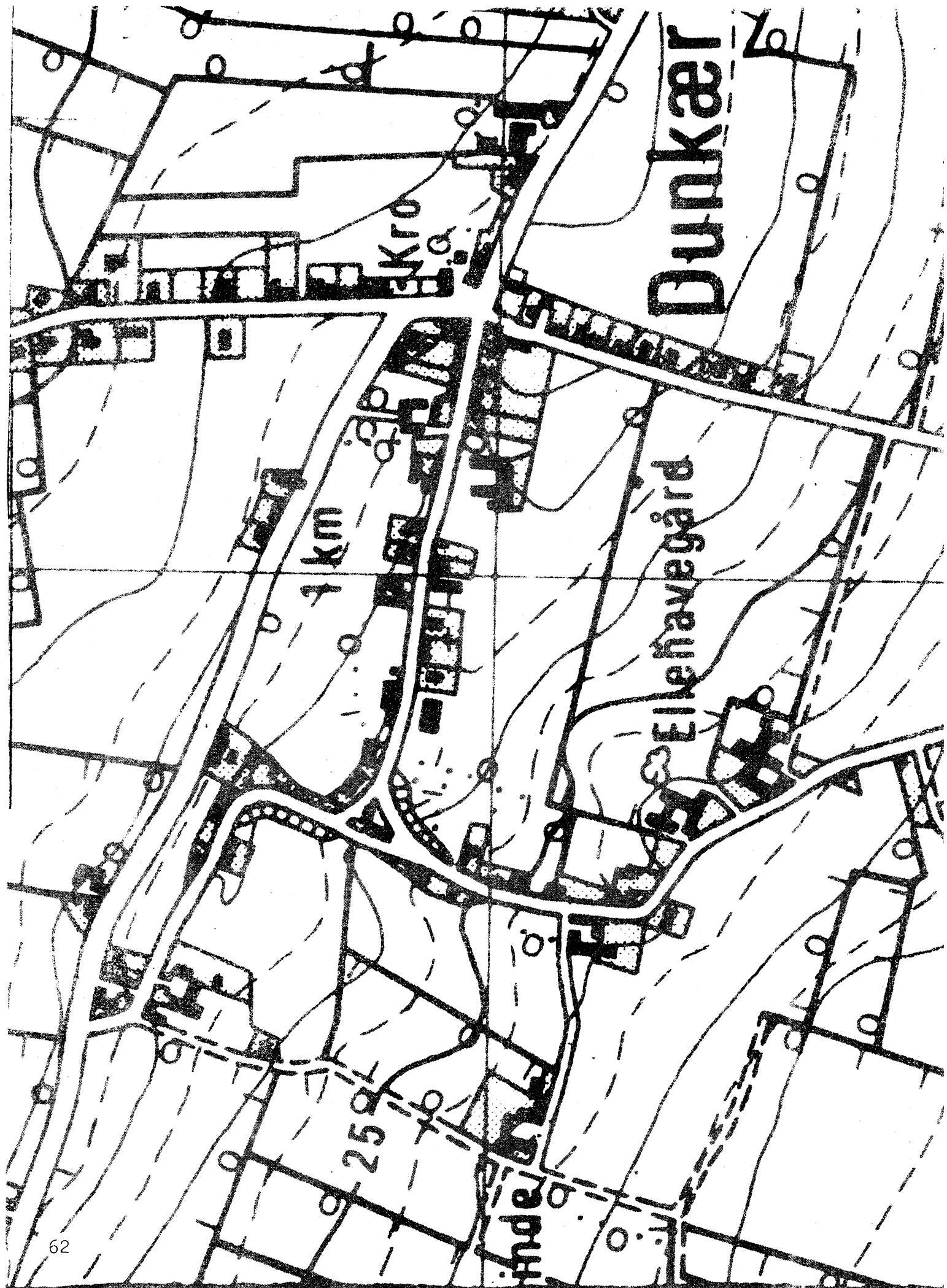
☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse.

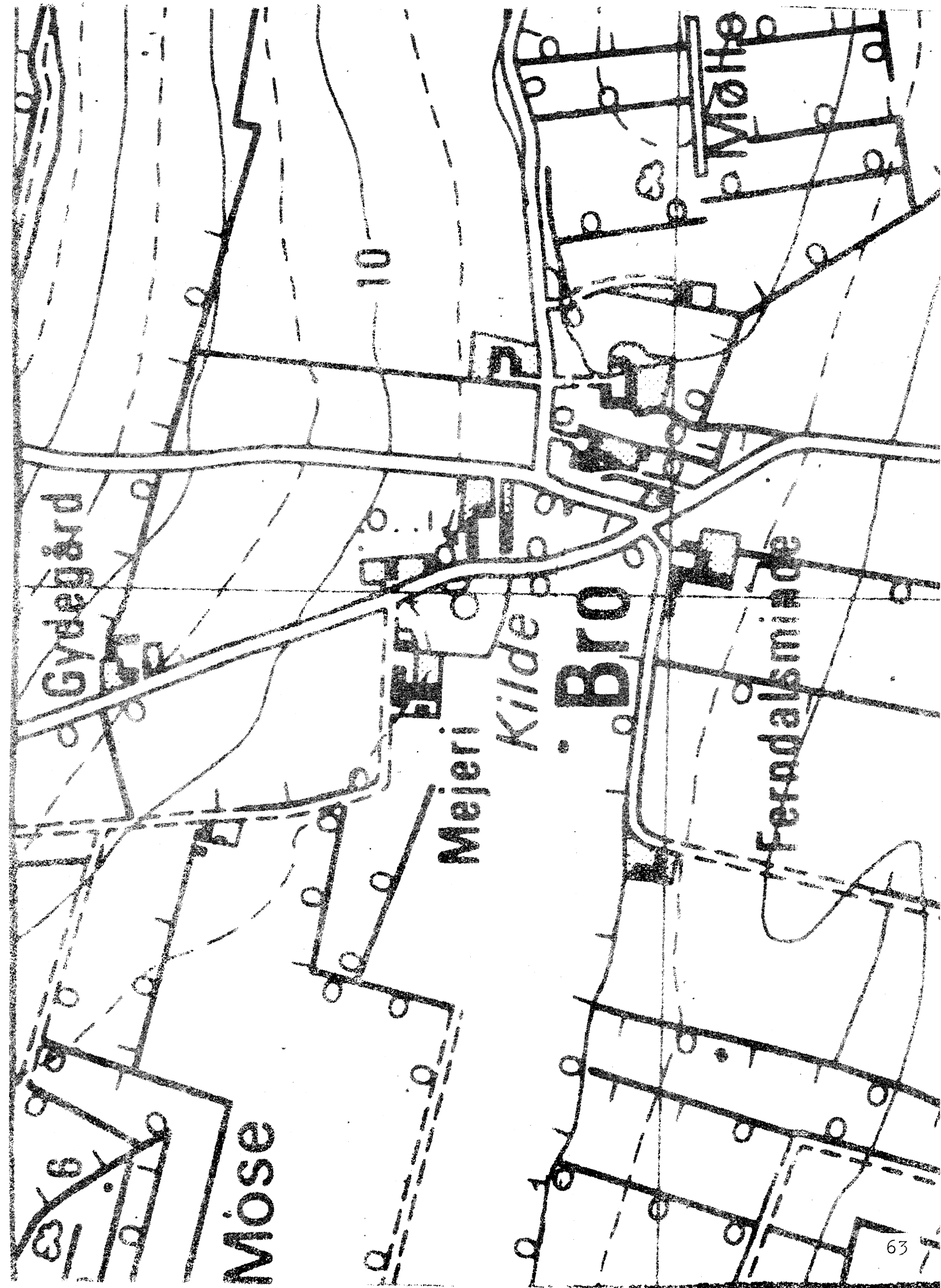
1. Anlægstype. Den store udflytterby er som typisk for kystejervlav placeret i et indre hjørne af ejerlavet og har agerorientering. Kystskov nævnes endnu i 1517, men er siden forsvundet. Hovedgården Gråsten (Gravensten) oprettedes på landsbyens bekostning sidst i 1500-tallet. Byformen er en løst opbygget vejklungeby - inddelt i 3 baller, hvoraf den ene, Bro, udgør en topografisk selvstændig del.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under den nyoprettede hovedgård Gråsten. Byen egaliseredes i 1643. Overgangen til selveje ledsagedes af markant vækst i gårdtallet.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med flere udviklingsmæssige karakteristika.

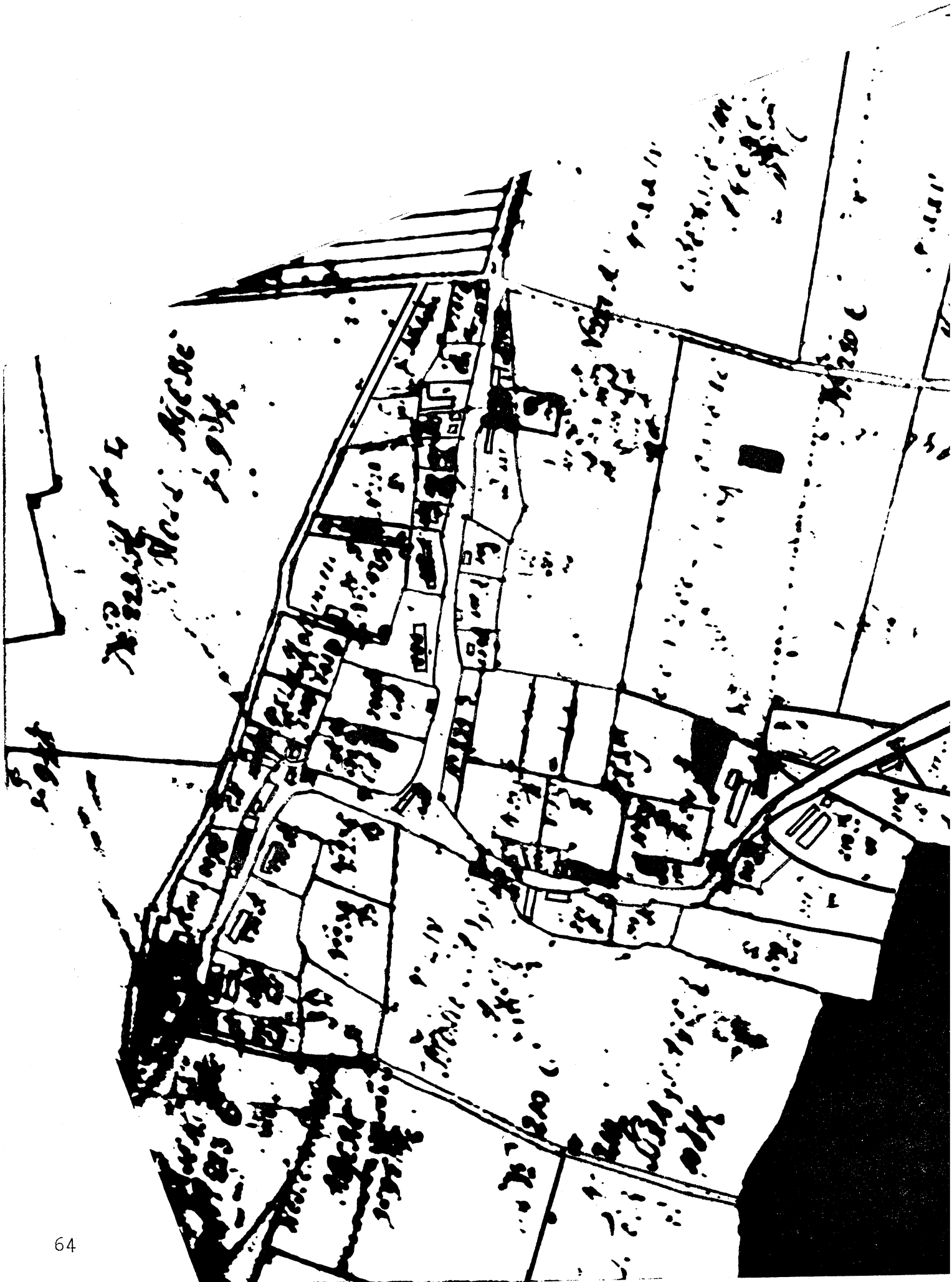
Relikt-vurdering: Interesse.

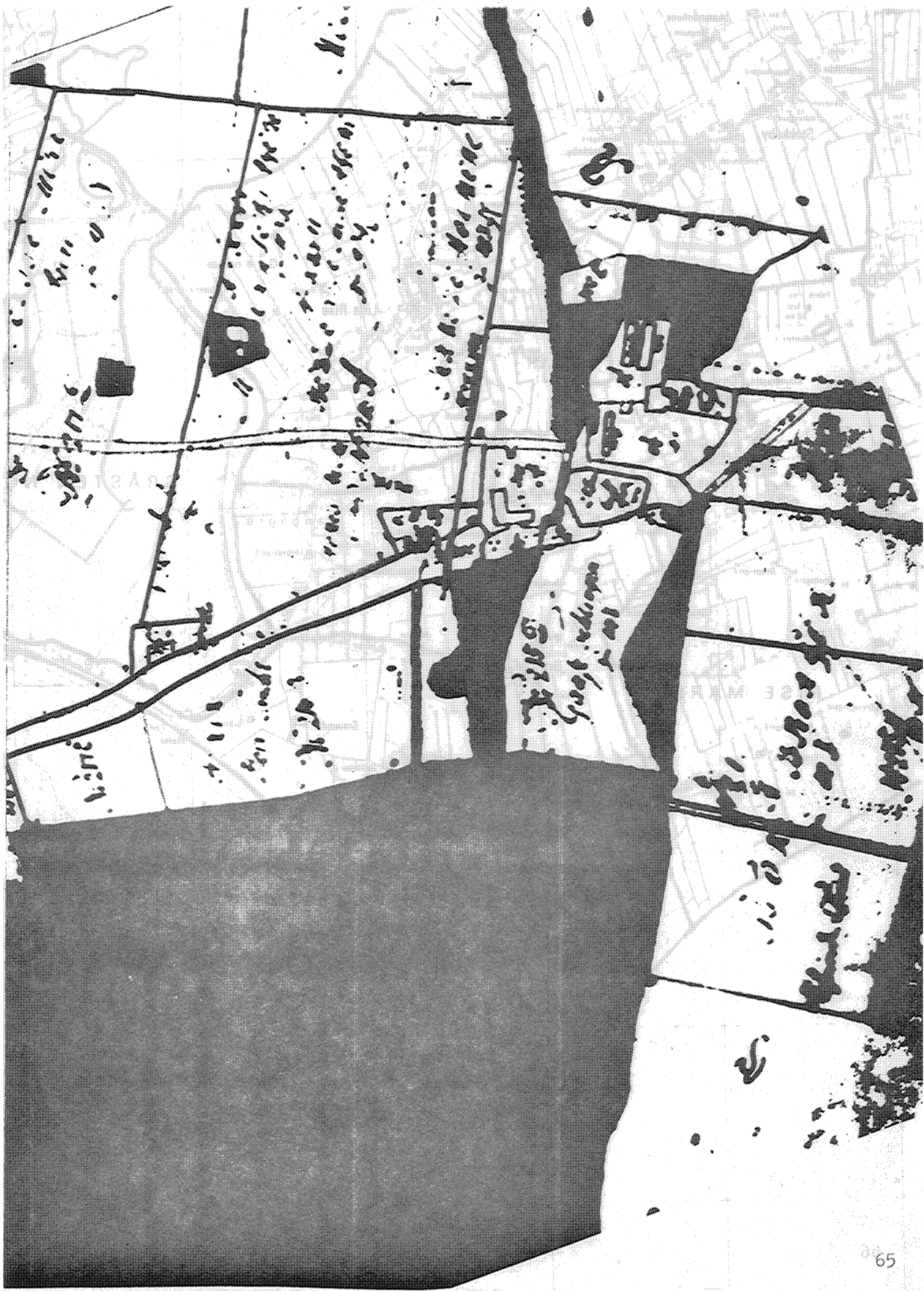
1. Bytomten er delvis bevaret, men toftestrukturen dog opløst.
2. Kulturlandskabet har bevaret et engareal samt en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: o. 4 frilagte gårdtomter.

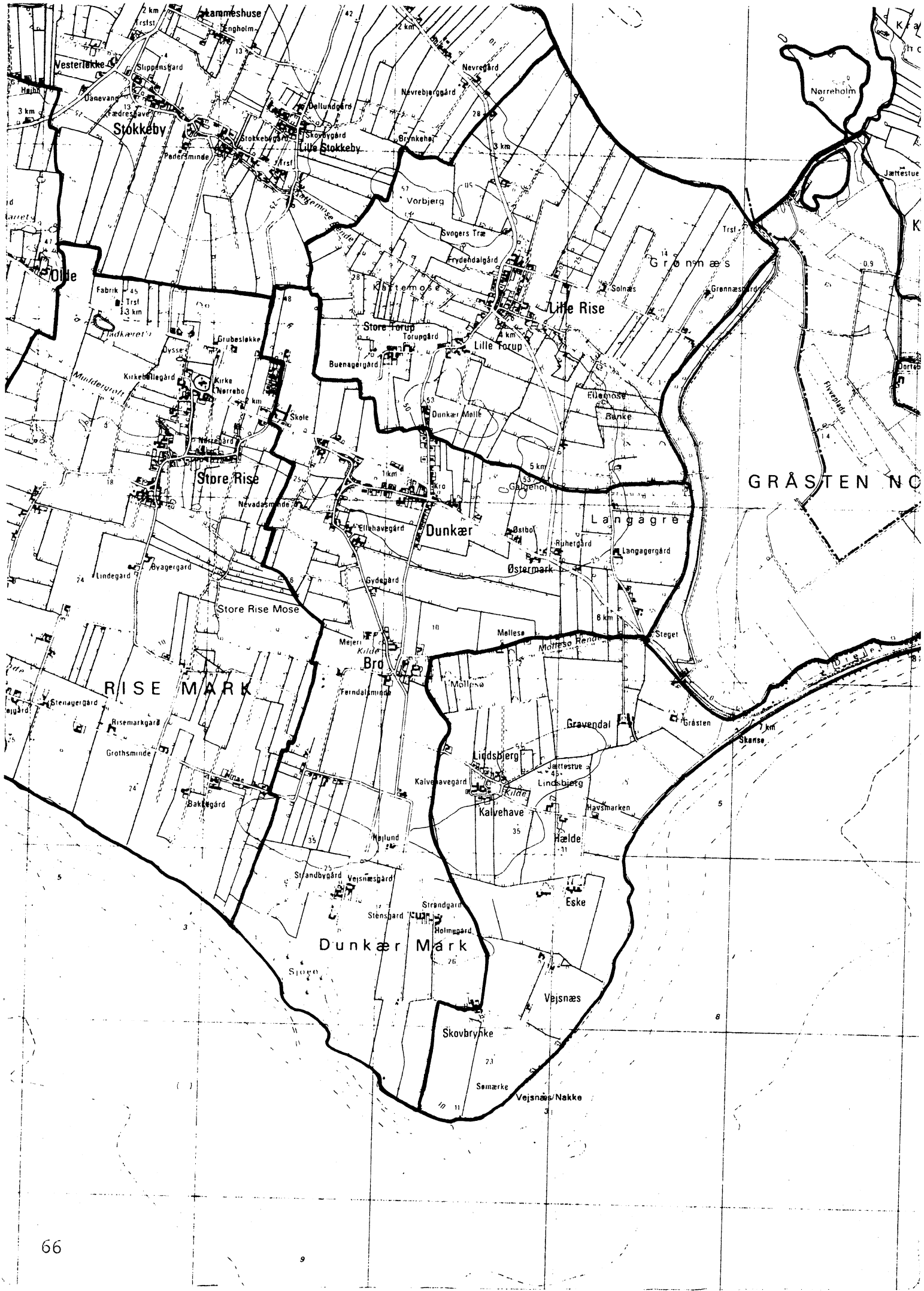


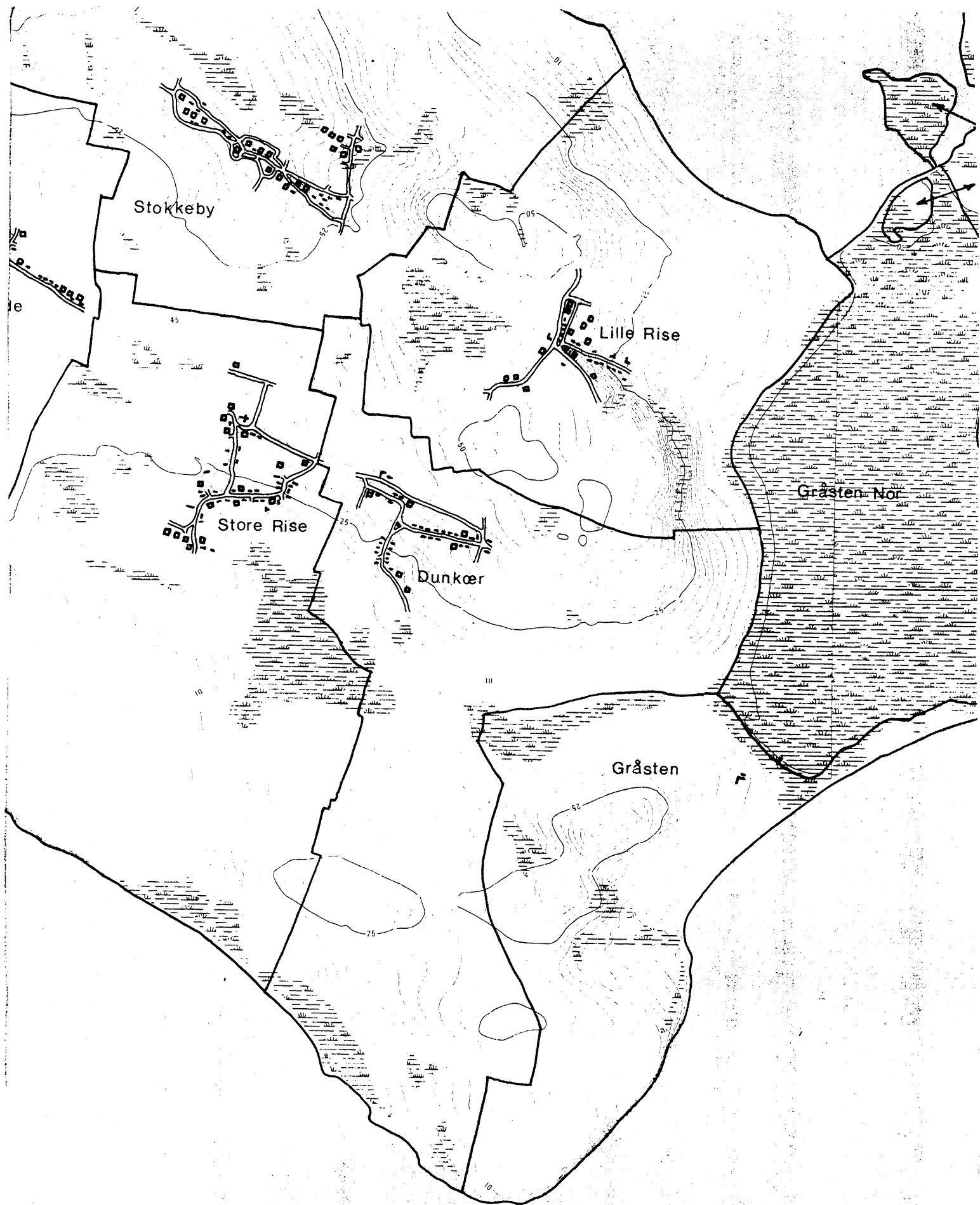


Handwritten text, possibly a signature or date, located in the upper left quadrant of the page.









LEBY

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Navn: Leby	Navnetype: - bølle
----------------------	------------------------------

Bemærkninger:

Leby er nævnt første gang 1442 i formen Lebul. Forleddet er oprindeligt et i dansk dårligt overleveret mandsnavn gl'da. "Léki". Efterleddet er afledt af -bølle, der betyder enkeltgård eller helgård.

Anlægstype: Torp	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
----------------------------	---

Bemærkninger:

En torp er en middelalderlig udflytterbebyggelse, der er opstået ved udflytning fra en adelby (her: Bregninge).

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Uregelmæssig vejforteby (!)

Byens gårde ligger uregelmæssigt placeret omkring en uregelmæssig vejforte, der strækker sig i en bue rundt i byen. Husene ligger placeret mellem gårdene.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☐ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☒ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

c. Udskiftning

år: 1773 figur: Blokudskiftning, mange mindre regelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 5 gårde.
 Flyttet i den vestlige del af ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Gruslængdebakker og kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Smeltevandssand NV for byen.

naturlig afgrænsning: Mod SV og NV.

- ☐ overvejende
☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.
☐ blandingsøkonomi med
 Engområde mod NV samt V og S for byen.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Bregninge

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☒ opløst☐ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Knap halvdelen af byens gårde er tilbage i byen, hvor der ikke er sket nybyggeri i større omfang. Vejfortens omrids er bevaret men der er nu ført en vej syd om fortens også, som derved er blevet helt lukket. Tofteskellene er delvis opløst.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☒ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☐ størsteparten opdyrket

Engområde sydøst for byen samt i den nordvestlige ende.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

STATISTIK

Areal: 215 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			39				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1706	1773	1868	1903
Gårde:	16	12	10	8	10	11	11
Huse:			2	13 ¹⁾			
Huse m/ jord:					25	22	24
Huse u/ jord:					-	2	9
I alt:	16	12	12	21	35	35	44
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(50%) 1706							
(100%-1:2) 1773							
(82%) 1868	10		1		-		3,1
(91%) 1903	10		1				3,0
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	92		126		152		
Børn:	53		78		62		
I alt:	145		204		214		

1) Incl. 1 mølle.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Besiddelsesforhold:			Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:								
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706	1						7	13
1868	11	24						
1903	11	33						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 215 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 39 tdr.htk. Leby er udflyttet og udparcelleret fra Bregninge og den er placeret ved bunden af et nu inddæmmede Nor (Vitsø).

Leby blokudskiftedes i 1773 og siden er 5 gårde udflyttet.

I 1442 pantsatte Hartvig Schack sit gods i Leby til hertug Adolph for 100 mark. Omkring 1500 skødte Anders Tegemalt bl.a. 1 gård i Leby til kong Hans. I 1584 afhændede kronen til hertug Hans bl.a. 3 gårde i Leby. Leby lagdes herefter under den nyoprettede nabohovedgård Søbygård og forblev herunder frem til overgangen til selveje i 1787.

Antallet af jordbrug synes jævnt faldende fra 1483 til 1706, idet der dog i 1627 var 2 kådnere a 1 tdr.htk., der tidligere kan have været regnet for gårde.

Fra 1706 til 1868 stiger gårdtallet fra 8 til 11. I 1803 var der i byen 1 hel gård, 8 halve og 2 kvarte, foruden 12 kådnere og 14 huse. Herefter stagnerede bebyggelsen stortset, ligesom befolkningsvæksten blev beskeden i det 19. årh.

Gårdene var i 1868 ret små. Byen egaliseredes i hartkornsklasser mellem 1706 og 1773.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	---------------------------	-----------------------------------	-------------------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

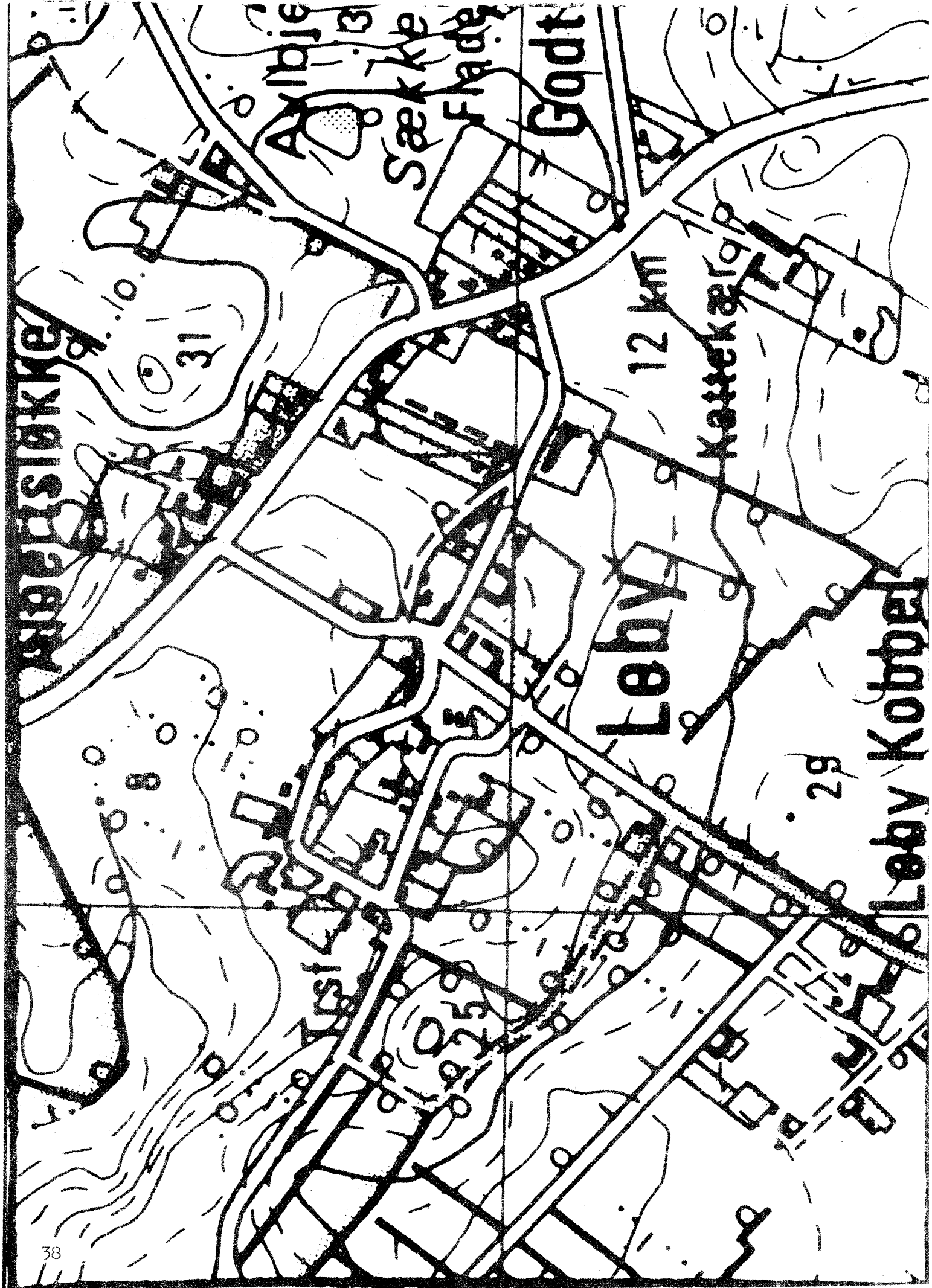
☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Interesse.

1. Anlægstype. Den lille udflytterby af vikingetidsnavnetypen -bølle er placeret ved bunden af en nu inddæmmet vig. Byen har agerorientering og byformen er uregelmæssig vejforteby.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under den nyoprettede hovedgård Søbygård. Byen egaliseredes i 1700-tallet. Overgangen til selveje ledsagedes af begrænset ekspansion.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

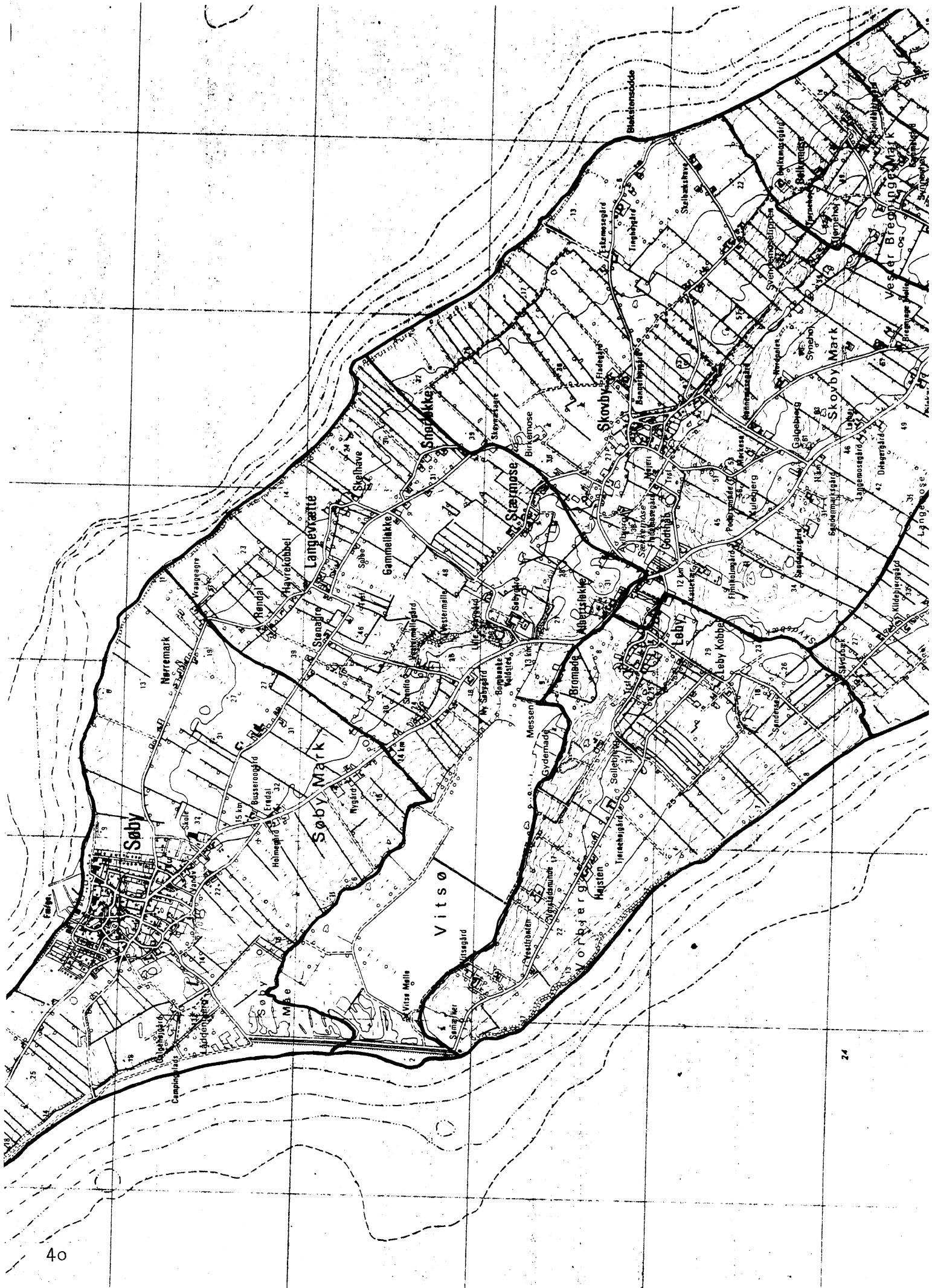
Relikt-vurdering: Interesse.

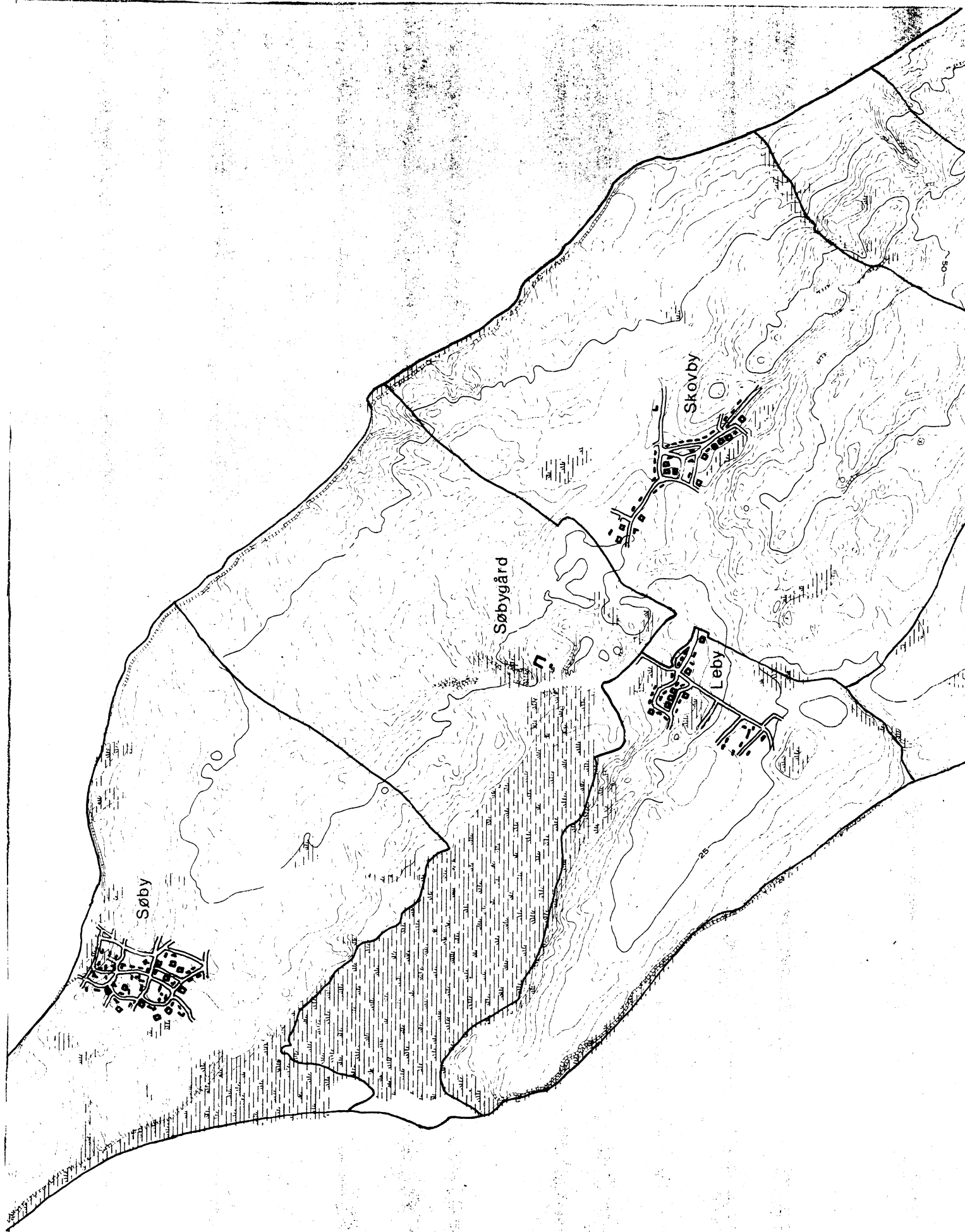
1. Bytomten er delvis opløst.
2. Kulturlandskabet har bevaret en del af udskiftningshegnene, men landskabspræget er ændret som følge af en stor inddæmning.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske relikter: -



Hjortshøj
Løby
Kattekalder
Godt
Sække
Flade
Albje
Løby Kobbek
Kattekalder
12 km







LILLE RISE

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

Navn: Rise, Lille	Navnetype: -inge
--------------------------	-------------------------

Bemærkninger:

Lille Rise er nævnt første gang 1483 i formen "Risingh". Byen må opfattes som koloniseret fra Store Rise, hvor Rise her stammer fra glde. "ris", krat. Efterleddet -inge er oprindeligt afledt af indbyggernavne eller - som her - naturnavne på -inge.

Anlægstype: Torp	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
-------------------------	--

Bemærkninger:

En torp er en middelalderlig udflytterbebyggelse, der er opstået ved udflytning fra en adelby (her: St. Rise).

Historiske tildragelser:

Mindesmærke i Drejskoven rejst 1942 for distriktslæge E. Biering, som foranledigede inddæmningen af Gråsten Nor 1856.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Reguleret vejforteby. (!)

10 af byens gårde ligger tæt op til den vinkelrette fra nord mod øst gående vejforte. Også en del af husene ligger placeret på denne regulerede vis. Mod vest og syd går en vej uden om tofterne. De 4 øvrige gårde ligger to og to sammen med nogle huse langs en vej der går mod sydvest fra byen - bebyggelserne kaldes i dag henholdsvis Lille og Store Torup.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blodudskiftning, en blanding af store og mindre rektangulære blokke.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 7 gårde.
 Flyttet nord og øst for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade med kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Område med ferskvandsdynd og -sand vest for byen.

naturlig afgrænsning: Mod N, ellers ikke.

- ☐ overvejende
☒ overvejende ager med større indhold af eng.
☐ blandingsøkonomi med
 Større engområder SØ for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☒ opløst☐ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

3 ud af 10 gårde fra udskiftningstiden er bevaret i den gamle bykerne, mens de 4 gårde i Store og Lille Torup er velbevarede. Der er kun i ringe omfang sket nybebyggelse på de gamle tomter, men dog noget byggeri i den øvrige by, blandt andet inde i vinklen, som vejnettet danner, og langs vejen mod Lille Torup. Vejnettet er kun delvis bevaret, idet den oprindelige bygade er blevet sekundær i forhold til vejene vest og syd om tofterne. Toftesystemet er delvis opløst.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☒ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

STATISTIK

Areal: 393 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			79				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	18	22 ¹⁾	19	15	14	25	24
Huse:			2	6			
Huse m/ jord:					24	24	23
Huse u/ jord:						8	10
I alt:	18	22	21	21	38	57	57
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
1707-10 (100%-1:2)							
(100%) 1774							
(80%) 1868	22		3		-		2,9
(75%) 1903	20		4		-		3,0
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	112		188		201		
Børn:	68		94		70		
I alt:	180		282		271		

1) Incl. Torup - yderligere 3 kan evt. henføres under Lille Rise.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Rise

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10					15	6		
1868	25	32						
1903	24	33						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 393 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 79 tdr.htk. Byen hed oprindeligt Risinge, hvilket i Danmarks stednavne opfattes som indbyggernavn til (Store) Rise, således at byen er koloniseret fra denne. En sydlig gårdgruppe i byen bærer navnet Thorup (kendt fra 1533). Gråsten Nor inddæmmedes i 1856.

Lille Rise blokudskiftedes i 1774 og siden er 7 gårde udflyttet.

I 1584 mageskiftedes kronen til hertug Hans bl.a. 4 gårde i Risinge og 2 i Torup. Byen lagdes under det nyoprettede Gravensten (Gråsten) gods og egaliseredes i 1642 "med hertugens bevilling". Hovedgården nedlagdes i 1767. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde var i 1627 19, men faldt i forbindelse med egaliseringen til 15, idet mindst 1 gårds jord blev fordelt på de øvrige gårde. I forbindelse med overgangen til selveje steg gårdtallet til 25 i 1868, medens hus- og befolkningstallets vækst derimod var moderat.

Byens gårde var i 1868 af normal størrelse for Ærø. Byen egaliseredes i 1642 og bestod herefter af 12 hele og 3 halve gårde. Endnu i 1803 var der 12 hele og 3 halve gårde foruden 2 kvarte og 24 huse.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse.

1. Anlægstype. Udflytterbyen Lille Rise (Risinge) er centralplaceret i sit ejerlav og har agerorientering. Byformen er reguleret vejforteby. En sydlige gårdgruppe bærer det selvstændige navn Torup.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under det nyoprettede indensogns gods Gravensten (Gråsten). Byen egaliseredes i 1642. Overgangen til selveje fulgtes af en stærk ekspansion i gårdtallet.

Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis sjælden og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er for størstedelen opløst.
2. Kulturlandskabet har bevaret en del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: 4-5 frilagte gårdtomter.

Svogers Itræ

Frydendalgård

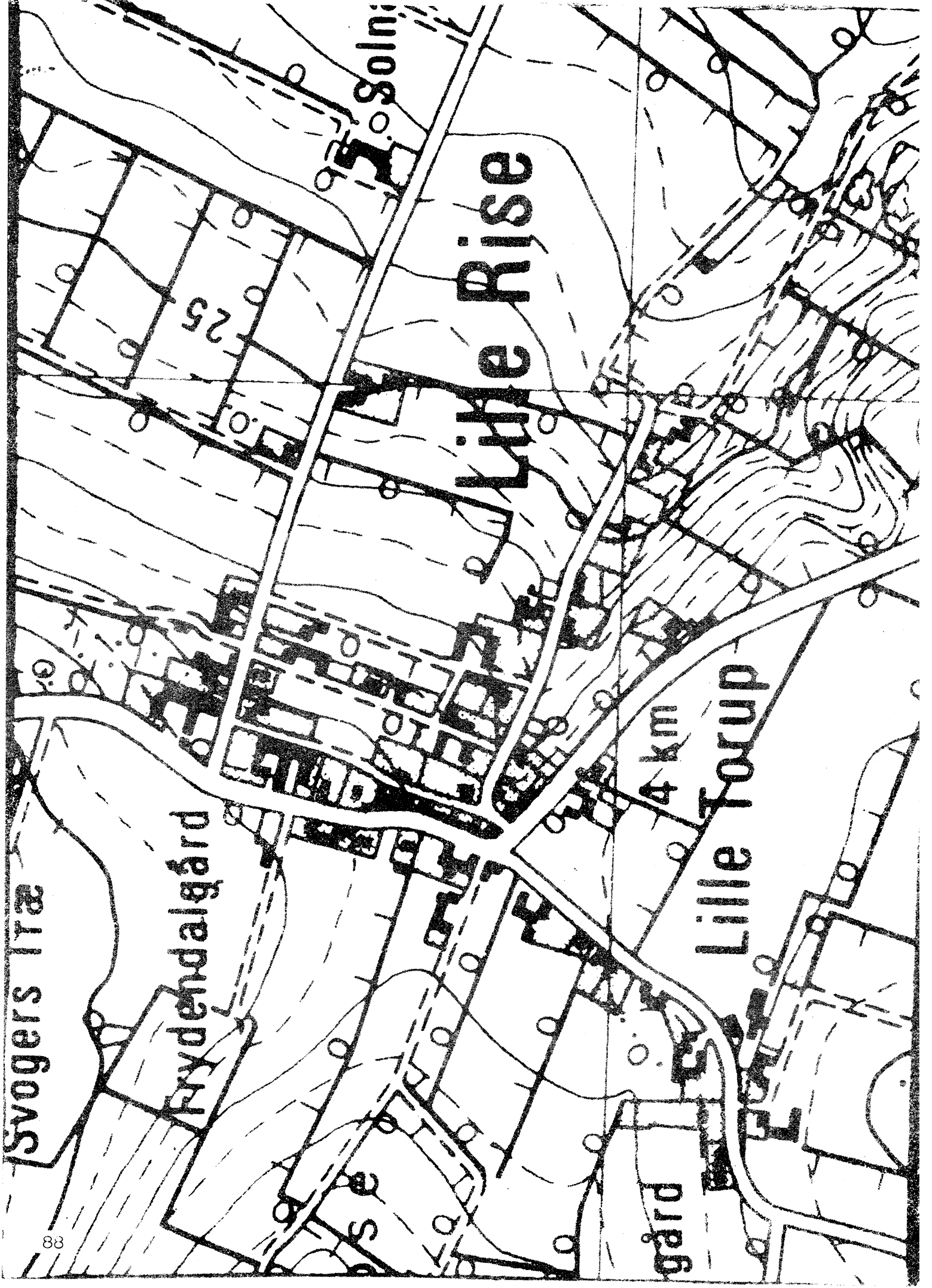
Soln

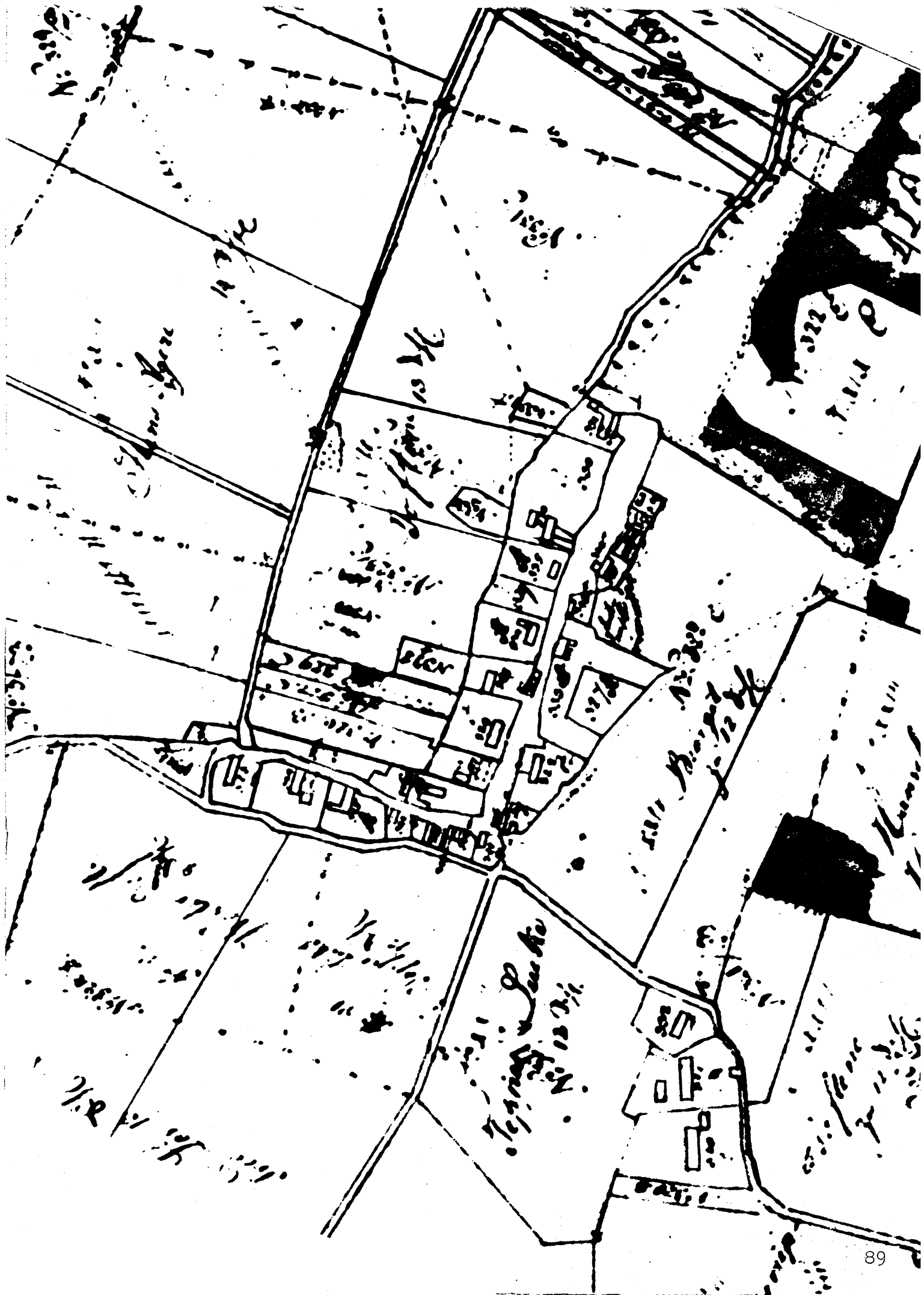
Lille Rise

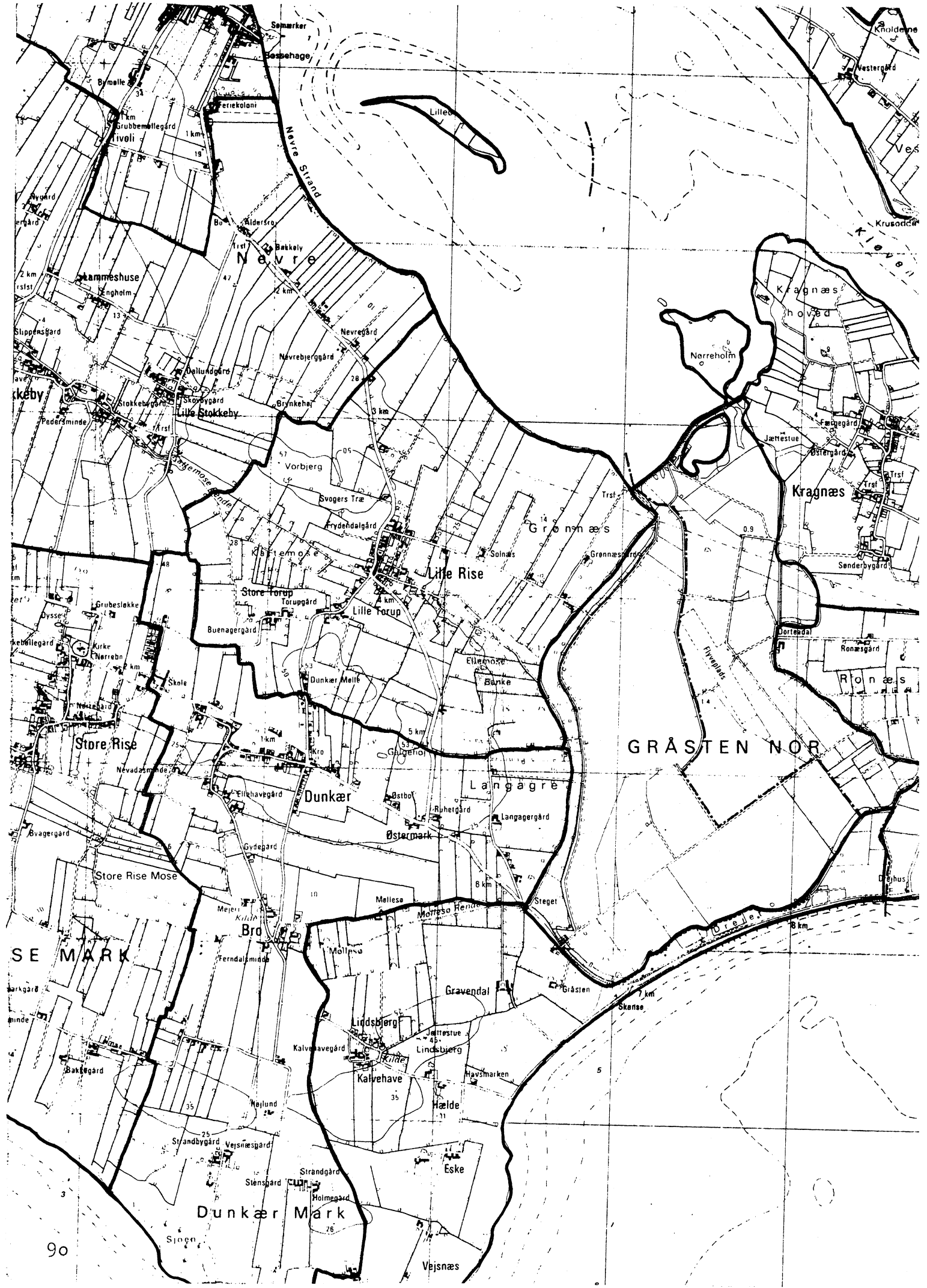
gård

4 km

Lille Torup



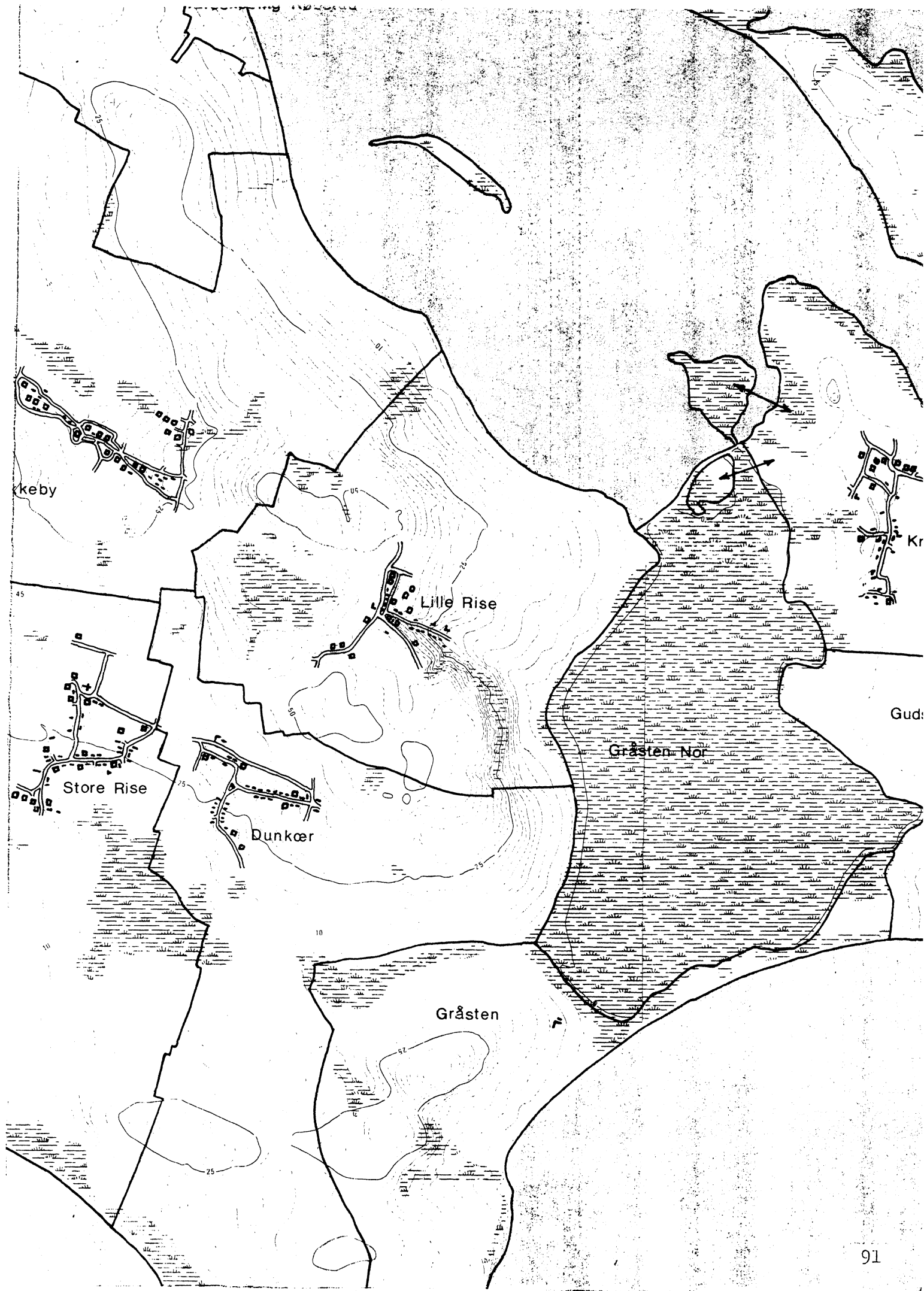




Dunkær Mark

GRÅSTEN NOR

SE MARK



OLDE

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

Navn: Olde	Navnetype: -
---------------	-----------------

Bemærkninger:

Olde er nævnt første gang 1483 i formen "Oldouw". Forleddet er enten navneordet glɔa. "wall", græsmark, overdrev, eller navneordet olde (stort, aflangt kar eller trug). Efterleddet er afledt af navneordet glɔa. "høgh", høj.

Anlægstype: Torp	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
---------------------	--------------------------------------

Bemærkninger:

En torp er en middelalderlig udflytterbebyggelse, der er opstået ved udflytning fra en adelby (her: St. Rise).

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	--------------------	----------------------------	-------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten reguleret vejby. (!)

Byens 14 gårde ligger på begge sider af den øst-vest-gående bygade meget regelmæssigt hvad angår afstand til vejen og indbyrdes afstand. Husene ligger spredt mellem gårdene. Parallelt med bygaden lige syd for tofterne løber hovedfærdselsåren gennem ejerlavet.

b. Placering i forhold til by-marken

- | | | | |
|---|---|--|---------------------------------------|
| ☒ centralby | ☒ agerorientering | ☐ skovorientering | ☐ åorientering |
| ☐ randby | ☐ engorientering | ☐ kystorientering | |

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange lange blokke - grænsende til strimmeludskiftning både nord og syd for byen.

d. Udflytning

- ☒ ved udskiftningen 1 gård.
☐ efter udskiftningen
 Flyttet lige øst for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem driftssystem: vangeantal:	rotation:
b. Ressourceområdets sammensætning landskabsform: G. Sydfyn. Kuppelbakker. jordbund: Overvejende moræneler. naturlig afgrænsning: Mod S, ellers ikke. ☐ overvejende ☒ overvejende ager med større indhold af eng og kystadgang. ☐ blandingsøkonomi med Større engområde SV for byen - små engområder spredt rundt i ejerlavet.	

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☒ velbevaret☐ opløst☐ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

13 ud af de 14 gårde fra fællesskabets tid ligger tilbage i landsbyen omtrent på deres gamle tomter. Der er kun i ringe udstrækning sket nybyggeri i byen, som har bevaret sit tætte, regulerede præg. Vejnettet er stort set uforandret og ligeså tofteskellene.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

Stort set alle udskiftningshegn.

c. Ressourceområde

☒ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☐ størsteparten opdyrket

Engområde sydvest for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

STATISTIK

Areal: 340 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			71				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	14	(6) ¹⁾	16	14	14	19	21
Huse:			2	9			
Huse m/ jord:					17	19	13
Huse u/ jord:					-	16	24
I alt:	14	(6) ¹⁾	18	23	31	54	58
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(100%) 1707-10							
(100%) 1774							
(95%-1:2) 1868	17		2		-		3,3
(81%) 1903	19		2		-		2,9
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	106		199		166		
Børn:	32		69		57		
I alt:	138		268		223		

1) Tallet er åbenbart for lille.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Rise

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10					14	9		
1868	19	35						
1903	21	37						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 340 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 71 tdr.htk. Olde må formentlig opfattes som en udflytterby i forhold til St. Rise. Byen har et stærkt reguleret præg.

Olde blokudskiftedes i 1774 og siden er 1 gård flyttet ud.

I 1584 mageskiftede kongen til hertug Hans bl.a. 6 gårde i Olde. Byen lagdes under den nuoprettede hovedgård Gråsten (Gravensten) og egaliseredes i 1635 formentlig på bøndernes eget initiativ. Hovedgården nedlagdes i 1767. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde ligger stabilt o. 14-16 fra 1483 til 1774. I forbindelse med overgangen til selveje stiger gårdtallet til 21 i 1903. Husekspansionen i det 19. årh. er derimod som helhed beskeden, ligesom befolkningen er i tilbagegang fra 1870 til 1901.

Gårdene var i 1868 i gennemsnit af normal størrelse. Byen egaliseredes første gang i 1635 og bibeholdt i hovedsagen sin egaliserede struktur endnu i 1903.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

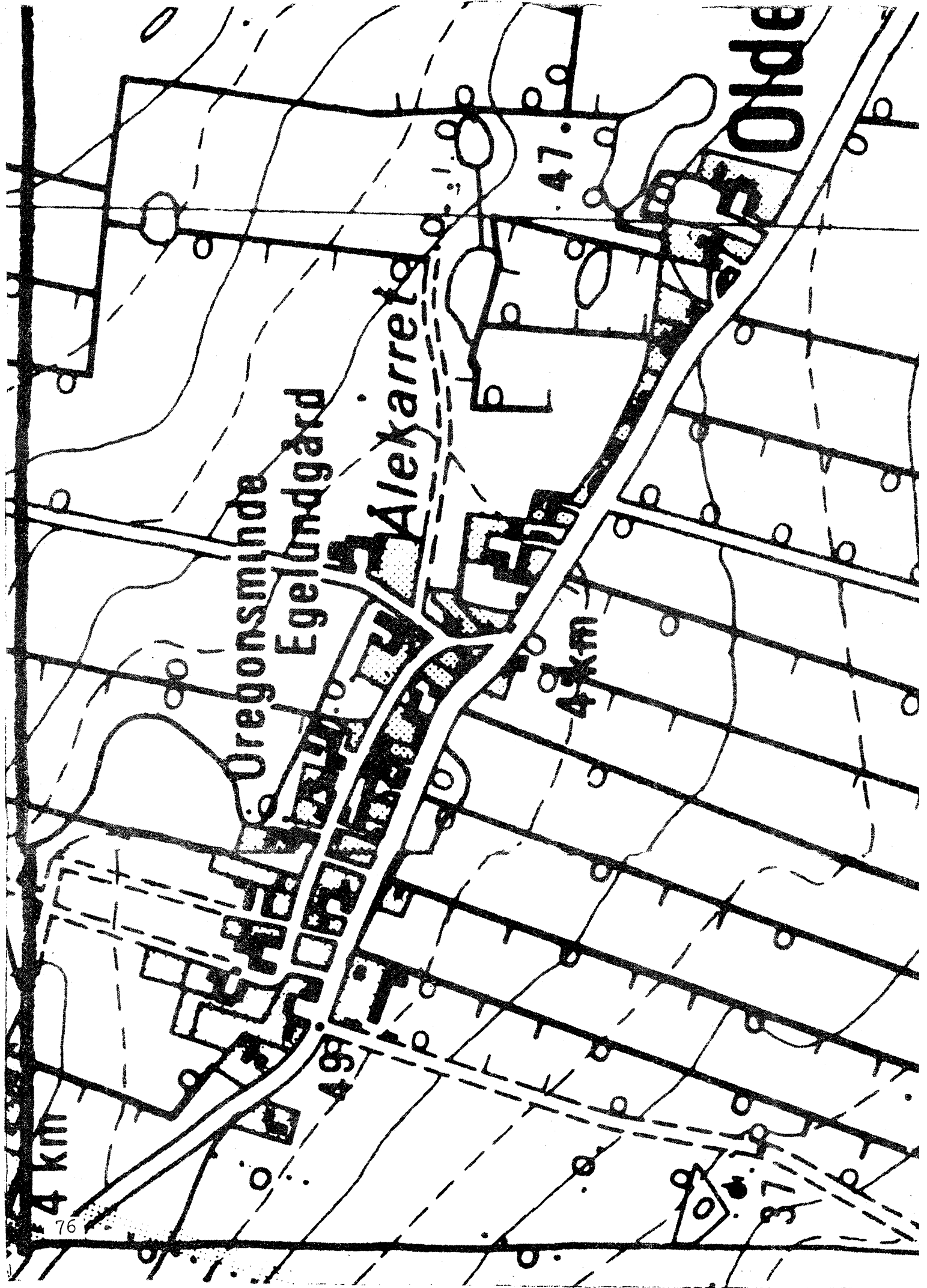
Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse: ☐Interesse: ☐Stor
interesse: ☒Særlig
interesse: ☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse.

1. Anlægstype. Den middelstore udflytterby er centralplaceret i sit ejerlav og har agerorientering. Byformen er reguleret vejby.
2. Udviklingstype. Byne samlede sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under den nyoprettede hovedgård Gravensten. Byen egaliseredes i 1635. Overgangen til selveje fulgtes af moderat ekspansion.

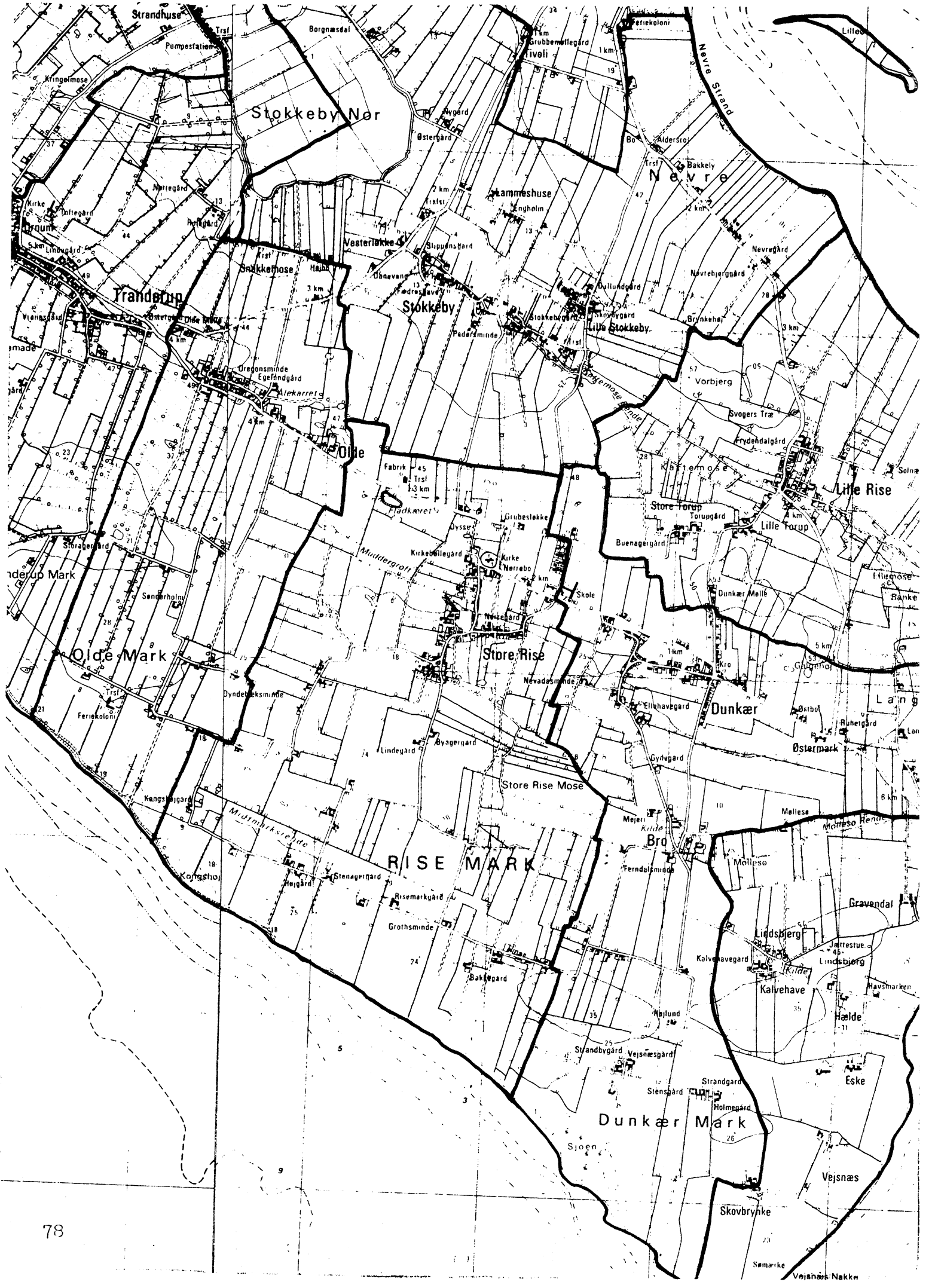
Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis sjælden og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

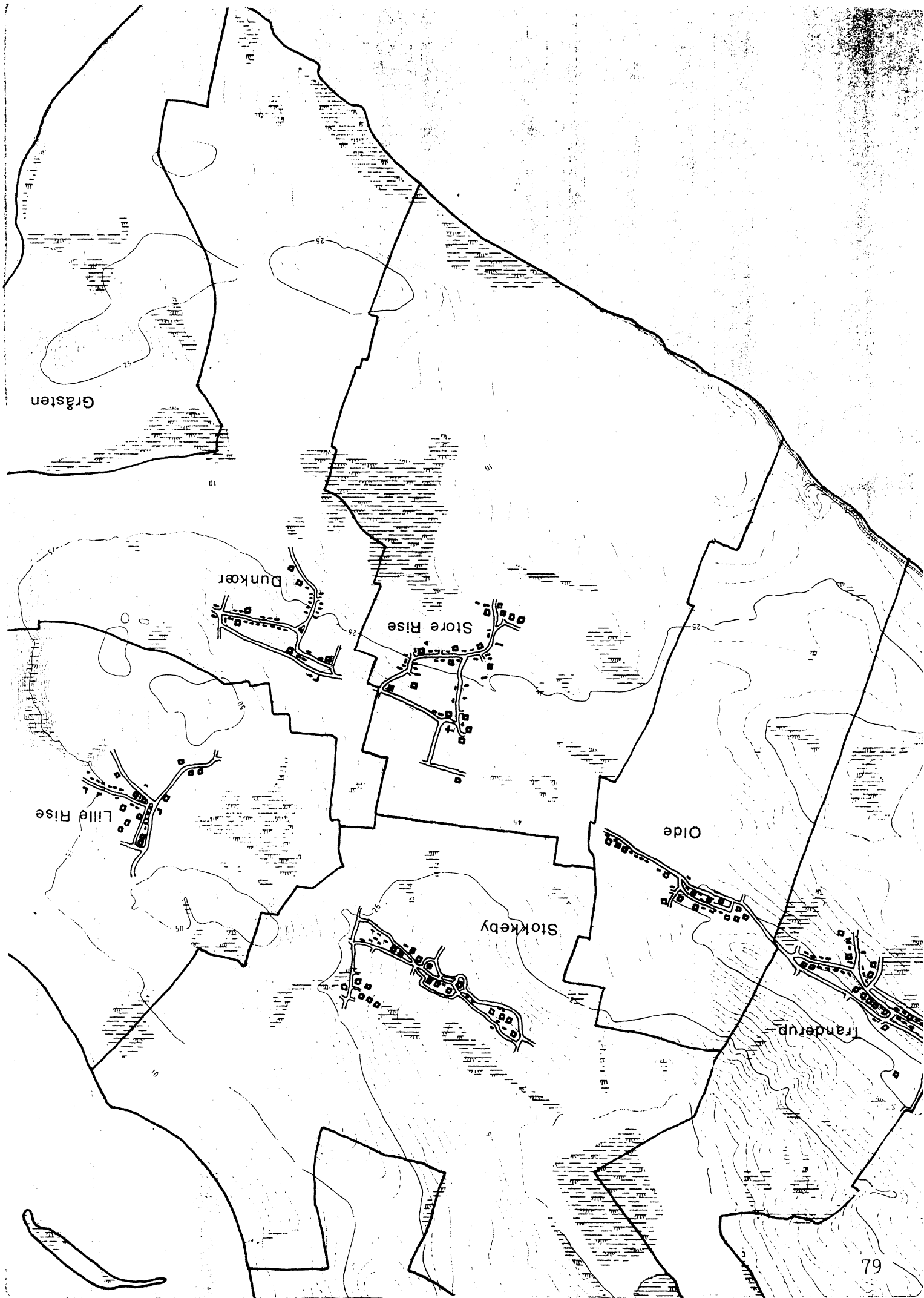
Relikt-vurdering: Stor interesse.

1. Bytomten er velbevaret.
2. Kulturlandskabet har bevaret et engområde og det tætte net af udskiftningshegn.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: -









SKOVBY

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

Navn: Skovby	Navnetype: -by
-----------------	-------------------

Bemærkninger:

Skovby er nævnt første gang 1442 i formen "Schobu". Forleddet er afledt af naturnavnet skov. Efterleddet er -by, som er afledt af oldn. bye (gård) og betyder her landsby.

Anlægstype: Torp	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
---------------------	--------------------------------------

Bemærkninger:

En torp er en middelalderlig udflytterbebyggelse, der er opstået ved udflytning fra en adelby (her Bregninge).

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Slynget vejby.

Byens gårde ligger uregelmæssigt, men dog tæt op til den fra sydøst mod nordvest gående bygade, som midt i byen poser ud i en fortelignende plads. Der ligger en husrække på østsiden af forten og ellers er der huse spredt rundt i byen langs vejen.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☒ engorientering ☐ kystorientering

Engområde sydøst og nord for byen.

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange aflange regelmæssige blokke, tenderende til strimmeludskiftning.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 9 gårde.
 Flyttet ud i hele ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Gruslængdebakker og kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Større områder med smeltevandssand SØ for byen.

naturlig afgrænsning: Mod NØ og delvis mod SØ og SV.

- ☐ overvejende
☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

☐ blandingsøkonomi med

Engarealer langs ejerlavsgrenser mod SØ og SV, engområder sydvest og nord for byen samt spredte i ejerlavet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☒ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Ca. halvdelen af gårdene er flyttet ud af byen, således at de tilbageblevne fortrinsvis ligger i byens yderkant. Inde i byen er der sket en del nybebyggelse både på de gamle tomter og udenfor. Desuden er der sket en udvidelse af vejnettet mod sydvest i byen, hvor tidligere den fortelignende plads lå. Tofteskellene er velbevaret mod bymarken, blandt andet før husrækken øst for forten, men opdelt inde i byen.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☒ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☐ størsteparten opdyrket

Engområder sydvest for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

STATISTIK

Areal: 599 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			102				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1706	1774	1868	1903
Gårde:	24	21	17	19	18	28	29
Huse:			2	7			
Huse m/ jord:					44	48	46
Huse u/ jord:					-	19	51
I alt:	24	21	19	26	62	95	126
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(100%) 1706							
(100%) 1774							
(100%-1:2) 1868	25	3	-	3,1			
(83%) 1903	26	3	-	2,8			
Folketal:							
	1769	1870	1901				
Voksne:	162	331	370				
Børn:	101	216	177				
I alt:	263	547	547				

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706	2						17	7
1868	28	67						
1903	29	97						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 599 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 102 tdr.htk. At dømme efter byens navn må der tidligere have været skov i ejerlavet. Skovby er udparcelleret og udflyttet fra Bregninge. Omkring 1600 lagdes en gård i byen under den nyoprettede nabohovedgård Søbygårds marker. En husmand gav i 1627 afgifter af almindelig jord.

Skovby blokudskiftedes i 1774 og siden er 9 gårde flyttet ud.

I 1584 mageskiftedes kronen til hertug Hans bl.a. 13 gårde i Skovby. Byen lagdes herefter under det nyoprettede nabogods Søbygård, der foretog en mindre udvidelse af hovedgårdsmarken på byens bekostning og egaliserede den i to klasser (forholdet 1:2) mellem 1627 og 1706. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af jordbrug falder fra 24 i 1483 til 19 (incl. kådnere) i 1627, delvis som følge af hovedgårdseksponen. I 1627 lå en gård øde. I forbindelse med en egalisering stabiliseres gårdtallet, og byen bestod i 1803 af 16 hele og 3 halve gårde, 13 kådnere samt 31 huse. Herefter udløstes en voldsom ekspansion i gård- og befolkningstal frem til 1870.

Gårdene var i 1868 ret små. Byen egaliseredes mellem 1627 og 1706.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

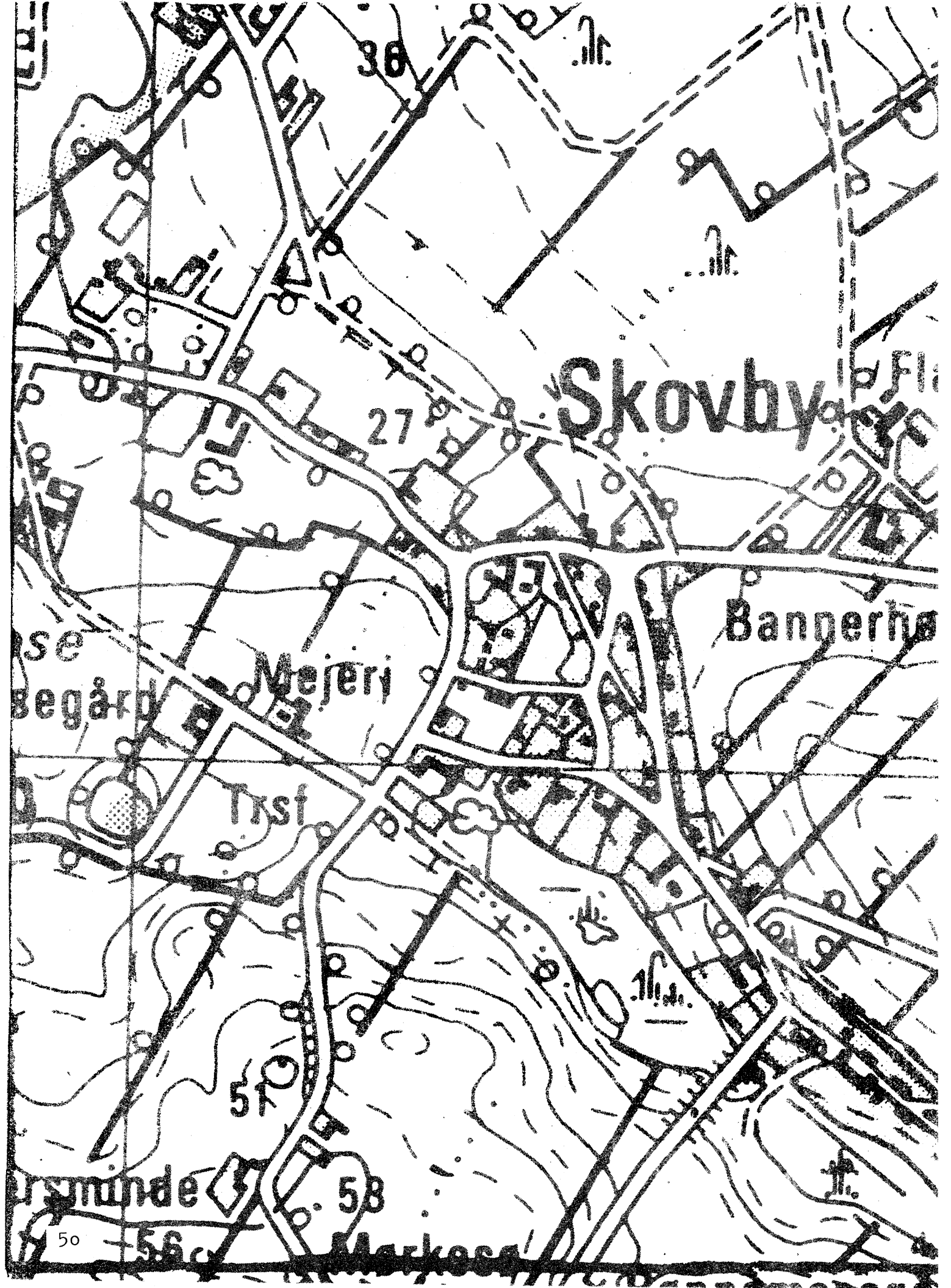
☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Interesse.

1. Anlægstype. Den store udflytterby af vikingetidsnavnetypen -by er centralplaceret i sit ejerlav og har agerorientering. Byformen er slynget vejby. I det oprindelige ejerlav har nabohovedgården Søbygård gjort et mindre indhug.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under det nyoprettede nabogods Søbygård, der foretog en egalisering i 1700-tallet. Overgangen til selveje ledsagedes af markant ekspansion.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er delvis bevaret, men præget af nybebyggelse.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene samt et større engareal.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: min. 1 frilagt gårdtomt.



Skovby

Banperhø

Mejeri

Tyst

se begård

smunde

Marken

30

27

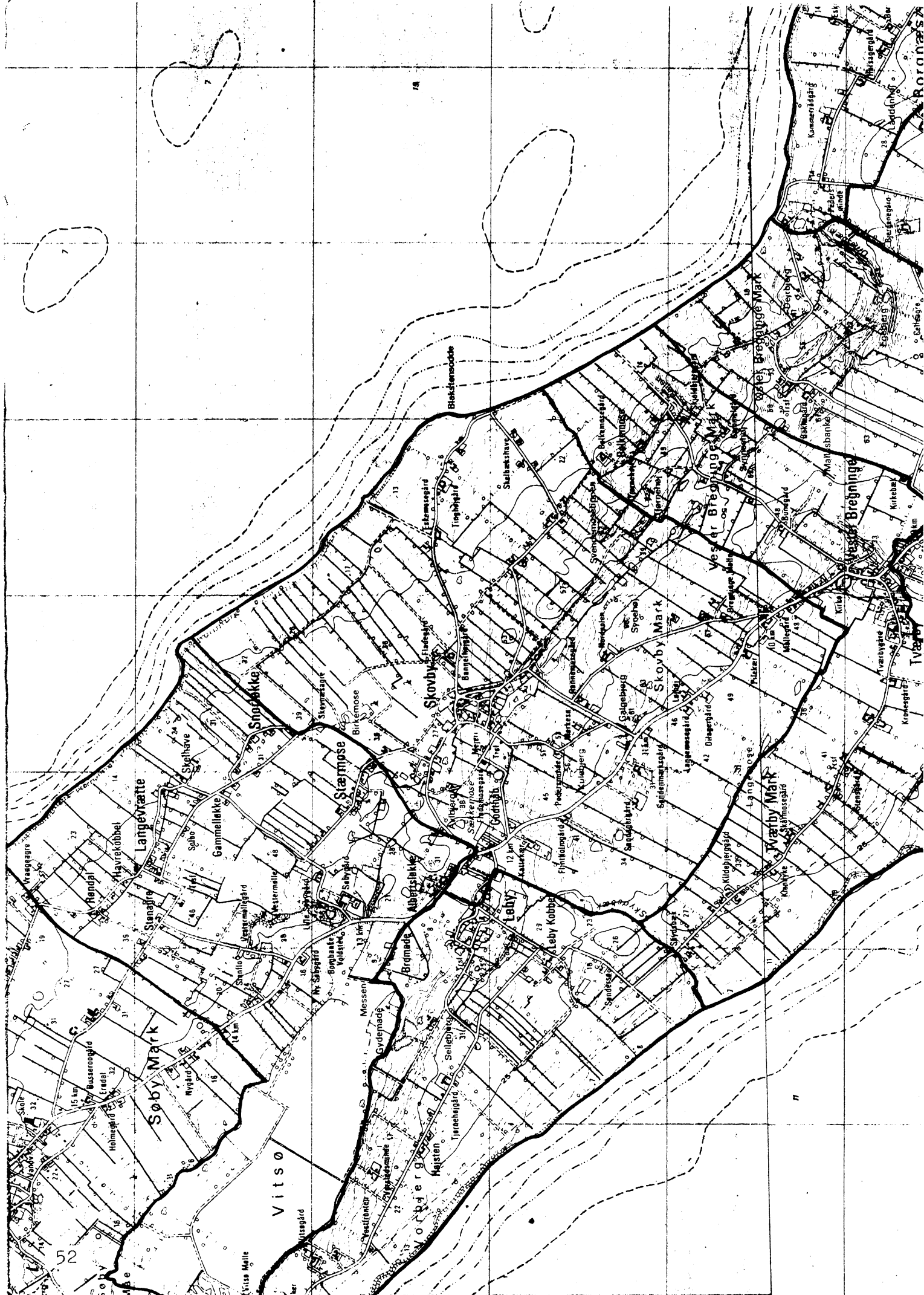
51

58

50

56







STOKKEBY

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

Navn: Stokkeby	Navnetype: -by
--------------------------	--------------------------

Bemærkninger:

Stokkeby er nævnt første gang 1483 i formen "Stockebuw". Forleddet er navneordet glda. "stok(k)", stok, der bruges enten i betydningen tømmerstok, bjælke og i så fald snarest sigtende til skovbevoksning eller om gangtræ over vandløb. Efterleddet er -by, som er afledt af oldn. byr (gård) og her betyder landsby.

Anlægstype: Torp/adelby	Anlæggelsestidspunkt: Middelalder
-----------------------------------	---

Bemærkninger:

En torp er en middelalderlig udflytterbebyggelse, der er opstået ved udflytning fra en adelby (her: St. Rise).

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Slynget vejby.

Byens gårde og huse ligger uregelmæssigt spredt langs den øst-vest-gående vej, der slynger sig gennem landskabet. I den østlige del ligger gårdene placeret med et reguleret præg nord for vejen. Der går også veje både nord og syd for tofterne. Mod øst ligger 4 gårde placeret lidt isoleret fra den øvrige by langs den nord-gående vej (i dag kaldet Lille Stokkeby).

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☒ engorientering ☐ kystorientering

Et engområde støder til byen nordfra.

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange blokke - uregelmæssige i størrelse, enkelte grænsende til strimmeludskiftning.

d. Udflytning

☐ ved udskiftningen

☒ efter udskiftningen 2 gårde.

En del gårde nyoprettet i ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade med kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Område med ferskvandsdynd nord for byen. Saltvandssand mod NV.

naturlig afgrænsning: Mod NØ og NV, ellers ikke.

☐ overvejende

☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

☐ blandingsøkonomi med

Et større engområde N for byen - små spredte engarealer rundt om i ejerlavet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☒ velbevaret☐ opløst☐ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Langt hovedparten af gårdene fra udskiftningstiden ligger tilbage - enkelte måske flyttet lidt inden for byområdet. Der er kun i ringe omfang sket nybebyggelse inden for selve byområdet, som har bevaret karakteren af en ret løst opbygget slynget-vejby. Vejnettet er stort set velbevaret med sit ret indviklede dobbeltforløb. Toftesystemet er delvis opløst.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	----------------	------------------------	---------------

STATISTIK

Areal: 592 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			109				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	21	21	21	18	17	29	29
Huse:			1	9			
Huse m/ jord:					35	34	38
Huse u/ jord:						28	36
I alt:	21	21	22	27	52	91	103
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
1707-10 (89%-1:2)							
(100%-1:2) 1774							
(79%) 1868	25		4		-		3,0
(69%) 1903	21		8		-		3,4
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	146		301		341		
Børn:	76		168		113		
I alt:	222		469		454		

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	---------------------------	-----------------------------------	--------------------------

Besiddelsesforhold:			Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:								
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10					18	9		
1868	29	62						
1903	29	74						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 592 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 109 tdr.htk. Stokkeby skal muligvis opfattes som en udflytterby i forhold til Rise, men byen kan lige så vel opfattes som en adelby. Af Stokkeby er Ærøskøbing udparcelleret. I 1600-tallet blev købstadens jorder udvidet med 2 gårde på landsbyens bekostning. Ved kysten ligger Stokkeby Nor. I 1300-1400-tallet omtales Slæbæk - nu Slippen ved Stokkeby.

Stokkeby blokudskiftedes i 1774 og siden er 2 gårde udflyttet.

Sidst i 1500-tallet lagdes Stokkeby under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten). I 1627 brugtes 4 af byens gårde af borgere fra Ærøskøbing. Byen var da egaliseret. En gård lagdes til Ærøskøbing i 1643, og inden 1707 nedlagdes yderligere en gård, som fordeltes mellem bymændene som kompensation for den indtagne koppel ved købstaden. Hovedgården nedlagdes i 1767 og i 1787 skete overgangen til selveje.

Antallet af gårde faldt fra 21 i 1400-1500-tallet til 17 i 1774 i forbindelse med inddragelse af jord under købstaden. Overgangen til selveje satte en voldsom ekspansion i gårdtallet igang. I 1803 var der 21 gårde (12 hele, 3 halve, 6 kvarte) og 34 huse i byen. I 1868 var gårdtallet nået op på 29. Hustallets vækst var derimod moderat.

Gårdene var i 1868 af normal størrelse. Byen egaliseredes første gang inden 1627.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Rise

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

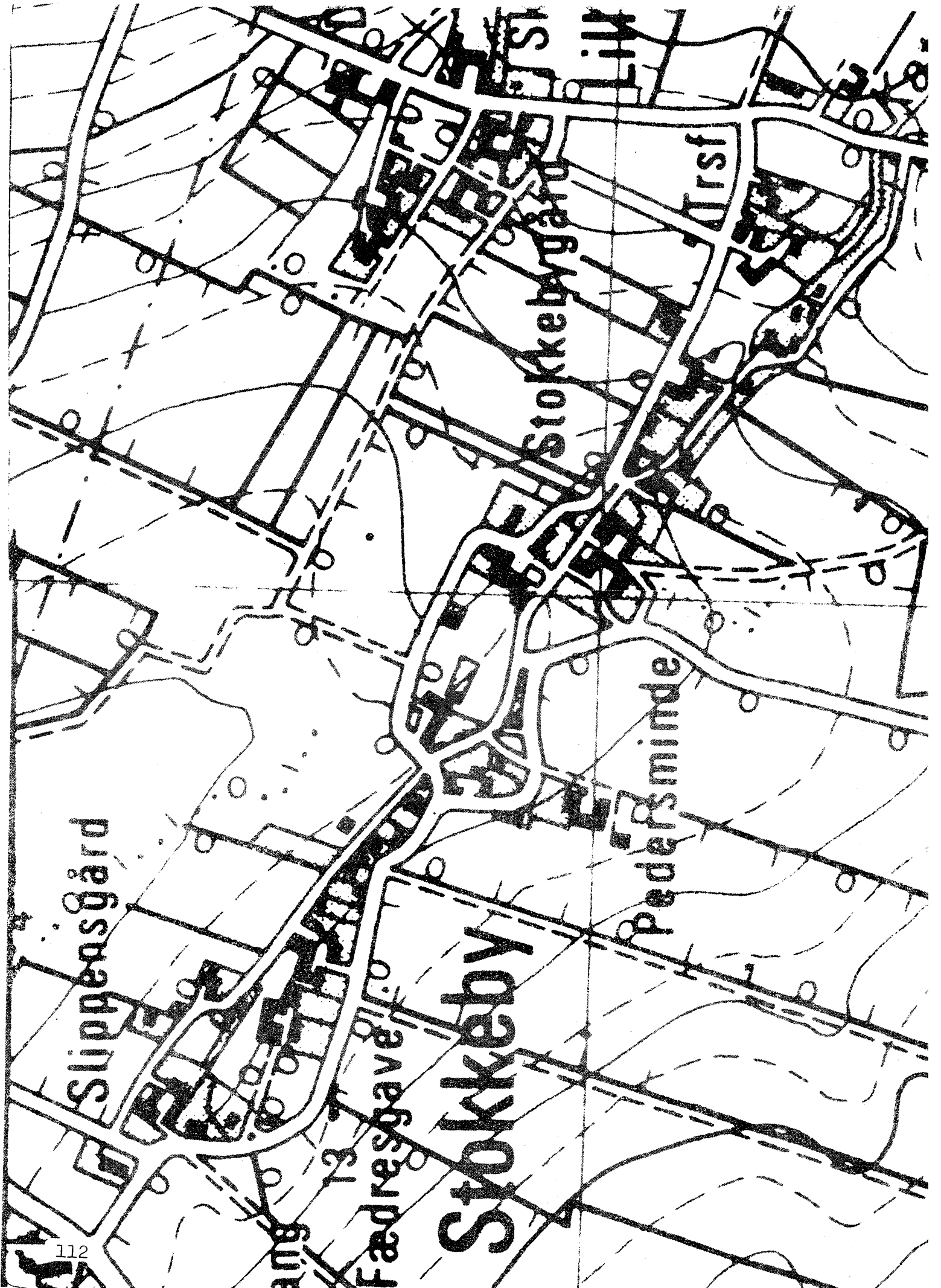
☐Stor
interesse:☒Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering: Stor interesse.**

1. Anlægstype. Den store adelby af vikingetidsnavnetypen -by er centralplaceret i sit ejerlav og har agerorientering. Byformen er slynget vejby. Af det oprindelige ejerlav er udparcelleret Ærøskøbing. Købstaden har i 1600-tallet gjort flere indhug i landsbyens ejerlav. Et voldsted Borret på et næs i det inddæmmede Stokkeby Nor.
2. Udviklingstype. Stokkeby lagdes i slutningen af 1500-tallet under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten). Byen egaliseredes inden 1627. En række gårde lagdes under købstadens jorder, ligesom borgere fra købstaden drev flere gårde i byen. Overgangen til selveje ledsagedes af en kraftig ekspansion i gårdtallet.

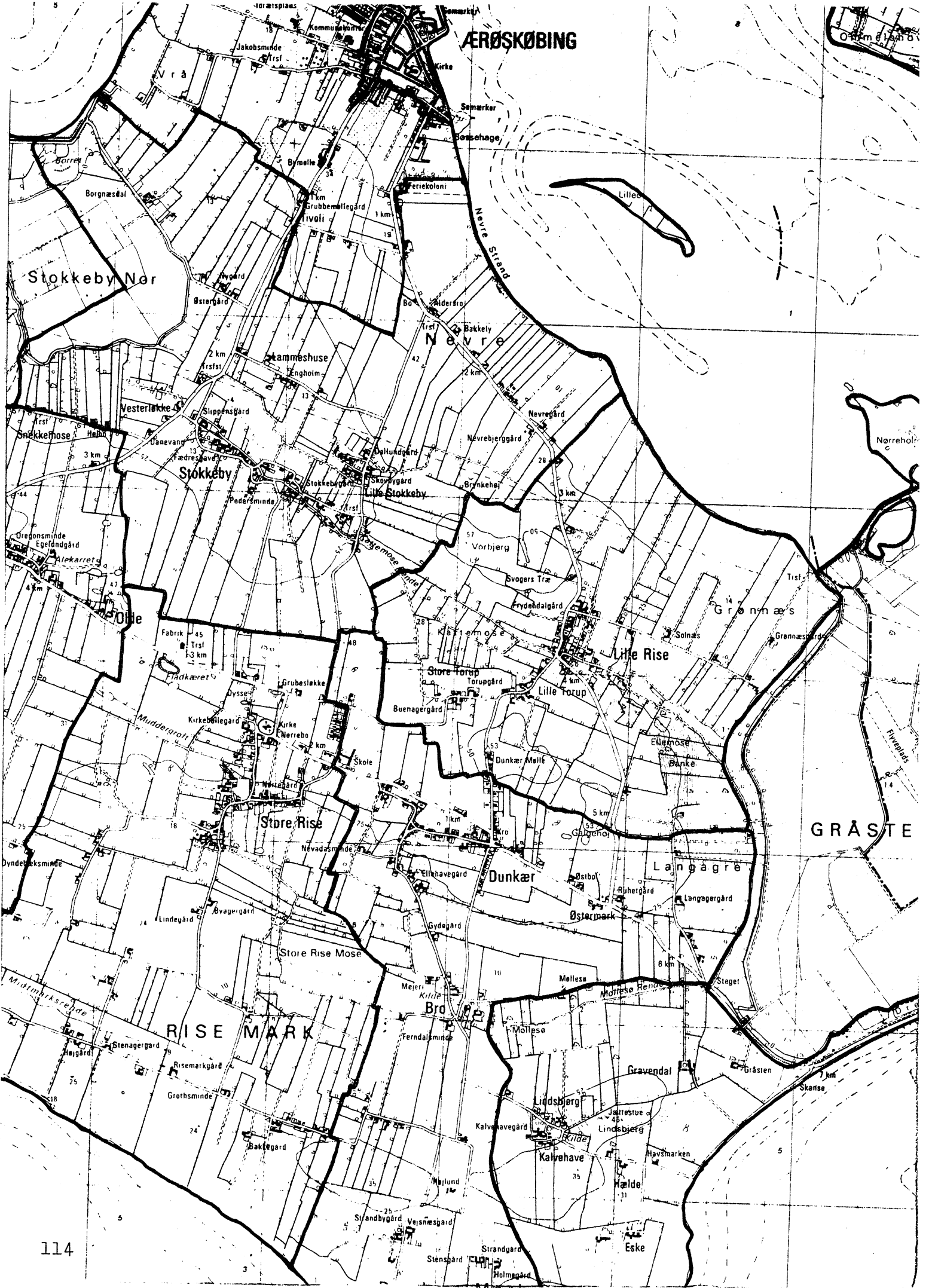
Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med flere udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Stor interesse.

1. Bytomten er velbevaret.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: voldsted.
4. Arkæologiske interesser: 2-3 frilagte gårdtomter.







RØSKØBING

Stokkeby Nør

Nørre

Stokkeby

Lille Rise

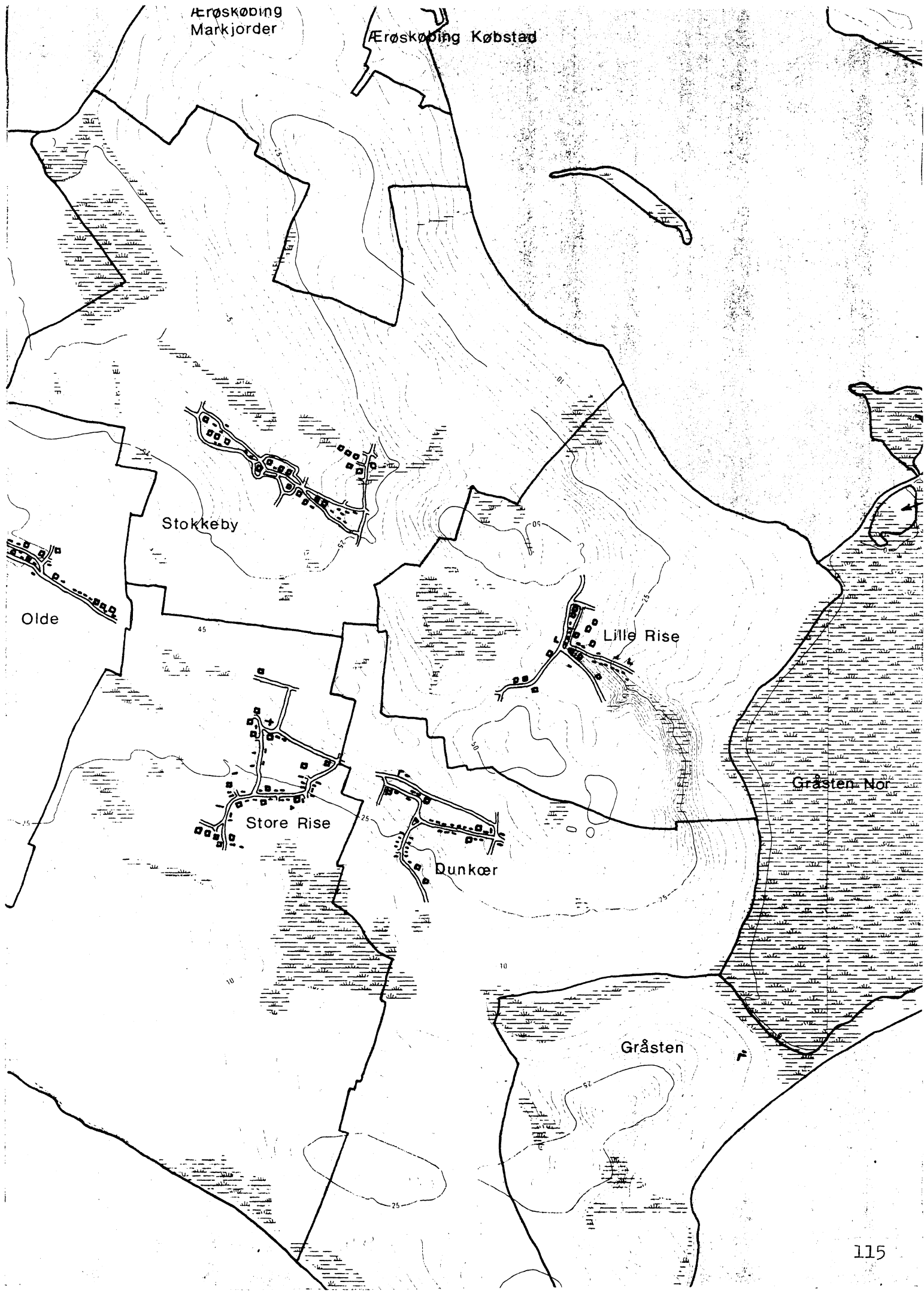
Store Rise

Dunkær

Langager

RISE MARK

Brø



STORE RISE

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

Navn: Rise, Store	Navnetype: -
-----------------------------	------------------------

Bemærkninger:

Rise er nævnt første gang 1374 i formen Risam (latinsk akkusativ). Ordet er afledt af glde. "ris", krat.

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vikingetid og middelalder
------------------------------	---

Bemærkninger:

En adelby er en landsby, der modsat de middelalderlige udflytterbebyggelser ikke er anlagt ved udflytning. Store Rise er en kirkeby.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Vejklyngeby

Byens gårde og huse ligger spredt mellem hinanden langs det forgrenede vejnet, der går fra kirken og præstegården i nord mod syd med et knæk undervejs, hvorfra udgår veje mod øst og nord.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange relativt store rektangulære blokke.

d. Udflytning

- ☒ ved udskiftningen 12 gårde
☐ efter udskiftningen
 10 flyttet syd for byen, 2 nord for.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade med kuppelbakker og israndsbakker mod S.

jordbund: Overvejende moræneler. Større område med ferskvandsdynd mod SØ.

naturlig afgrænsning: Mod S og vinklen i Ø-grænsen, ellers ikke.

- ☐ overvejende
☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

☐ blandingsøkonomi med

Flere større engarealer i den sydlige del af ejerlavet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☒ opløst☐ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Over halvdelen af byens gårde er flyttet ud af byen. De fleste af de gamle gårdtomter er ikke bebygget, ligesom der i øvrigt ikke er sket større nybyggeri i byen. Vejnettet er meget velbevaret, ligesom en stor del af tofterne også er bevaret.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☒ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

Et skovområde nord for by.

Et nybygget område nordøst for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

STATISTIK

Areal: 581 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			116				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	34 ml	37ml	27 ml	22ml	22	30	36
Huse:			4	12			
Huse m/ jord:					28	38	35
Huse u/ jord:					-	18	26
I alt:	34	37	31	34	50	86	97
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(100%) 1707-10							
(100%-1:2) 1774							
(97%-1:2) 1868	27	3	-	3,2			
(72%) 1903	33	3	-	2,8			
Folketal:							
	1769	1870	1901				
Voksne:	173	306	328				
Børn:	109	157	154				
I alt:	289	463	482				

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10	1				21	12		
1868	30	56						
1903	36	61						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 581 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 116 tdr.htk. Den løst opbyggede bytomt var inddelt i Kirkeballe (ved kirken) Kongeballe (den østlige del af byen) og Lilleballe (mod syd). Hertil kom Gasseballe - en 3-4 gårde ved branddammen på torvet.

Af det oprindelige ejerlav er udparcelleret Olde og Dunkær samt evt. Lille Rise og Stokkeby.

Trap antager, at Ærøhus, som nævnes gentagne gange i middelalderen, må have ligget i Rise, og at den er identisk med Risegård, som i 1500-tallet var udstykket. Syd for Rise kirke ved landevejen lå tinghuset for Gråsten Amt.

St. Rise blokudskiftedes i 1774 og siden er 12 gårde udflyttet.

St. Rise kirke hørte fra 1300-tallet under Skt. Knuds Kloster i Odense. Omkring 1500 mageskiftedes Odense-bispen til kong Hans 8 gårde i Rise sogn. I 1584 mageskiftede kongen til hertug Hans bl.a. 12 gårde i Rise. Hertugen lagde herefter Rise by under det nyoprettede indensogns gods Gråsten (Gravensten), der egaliserede byen mellem 1627 og 1707. Hovedgården nedlagdes i 1767. I 1787 skete overgangen til selveje.

Antallet af jordebrug (incl. kådnere) synes faldende fra 1483 til 1627 (i 1627 gav 2 kådnere hver 3 tdr.htk., altså gårdafgifter). I forbindelse med en egalisering nedsattes gårdtallet yderligere. I 1707 ydede byens gårde afgifter af 6 øde gårde. Overgangen til selveje fulgtes af en ekspansion i gårdtallet fra 22 til 36. Hustallets vækst i det 19. årh., er derimod beskeden, hvorfor befolkningstallets vækst som helhed er moderat.

Gårdene var i 1868 af normal størrelse. I 1627 var byens gårde egaliserede gruppevis - måske efter tidligere lodsejerdele. En samlet egalisering gennemførtes inden 1707.

Den gl. præstegårdshave rummer mange minder om øens tidligere skovvegetation.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Rise
----------	----------------	------------------------	---------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Interesse.

1. Anlægstype. Den store kirke-adelby er centralplaceret i sit ejerlav og har agerorientering. Byformen er en løst opbygget vejklyngeby. Byen var inddelt i 3-4 baller. Af det oprindelige ejerlav er udskilt flere torper. Middelalderstøtten Ærøhus har rimeligvis ligget i Rise.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten). En egaliserings gennemførtes mellem 1627 og 1707. Overgangen til selveje ledsagedes af ekspansion i normalt omfang.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er opløst.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene samt et skovområde.
3. Særlige relikter: kirke.
4. Arkæologiske interesser: tomten af Ærøhus, min. 2 frilagte gårdtomter.

adkæret

Grubesløkl

Dysse

Kirkeballegård

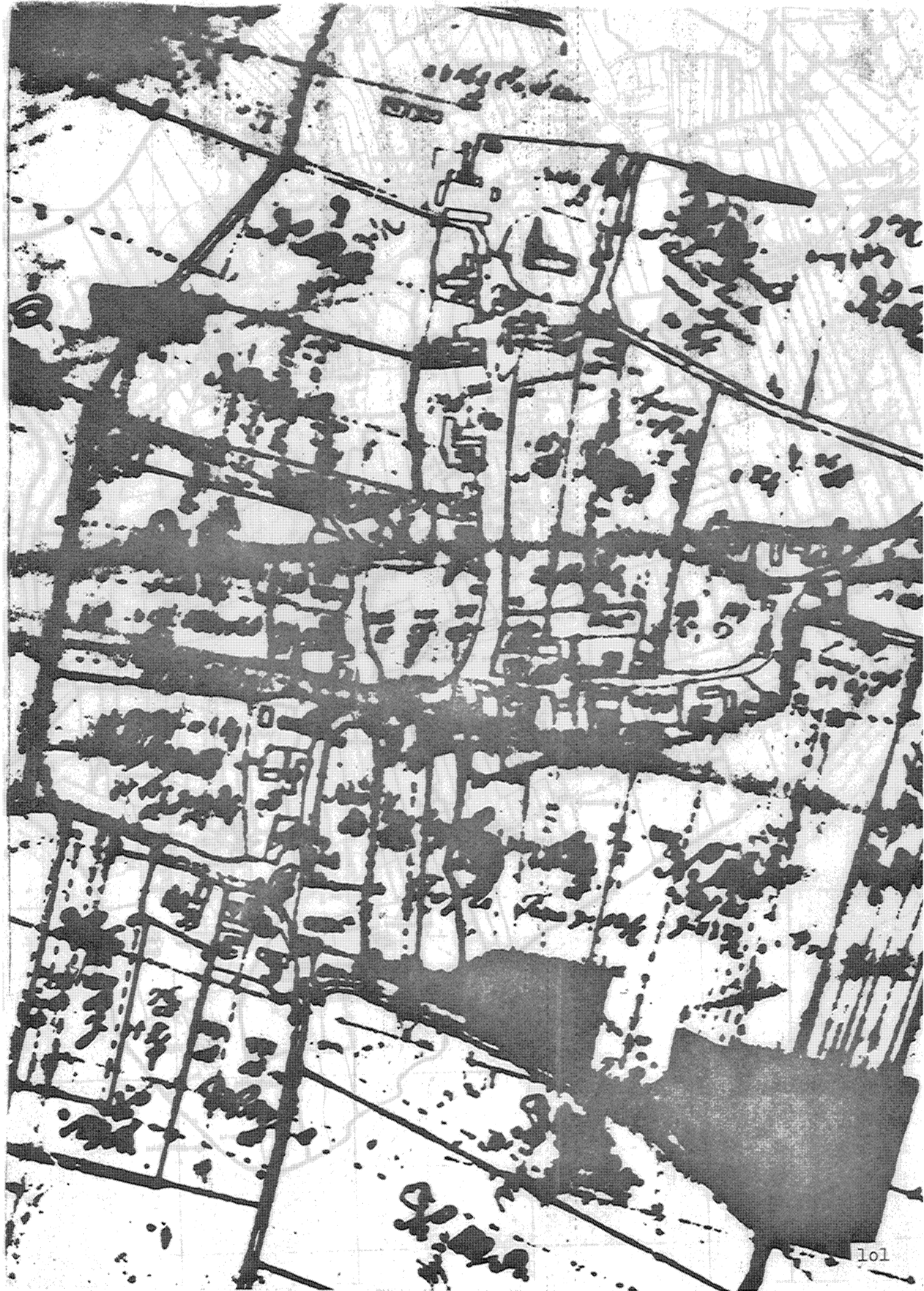
Kirke

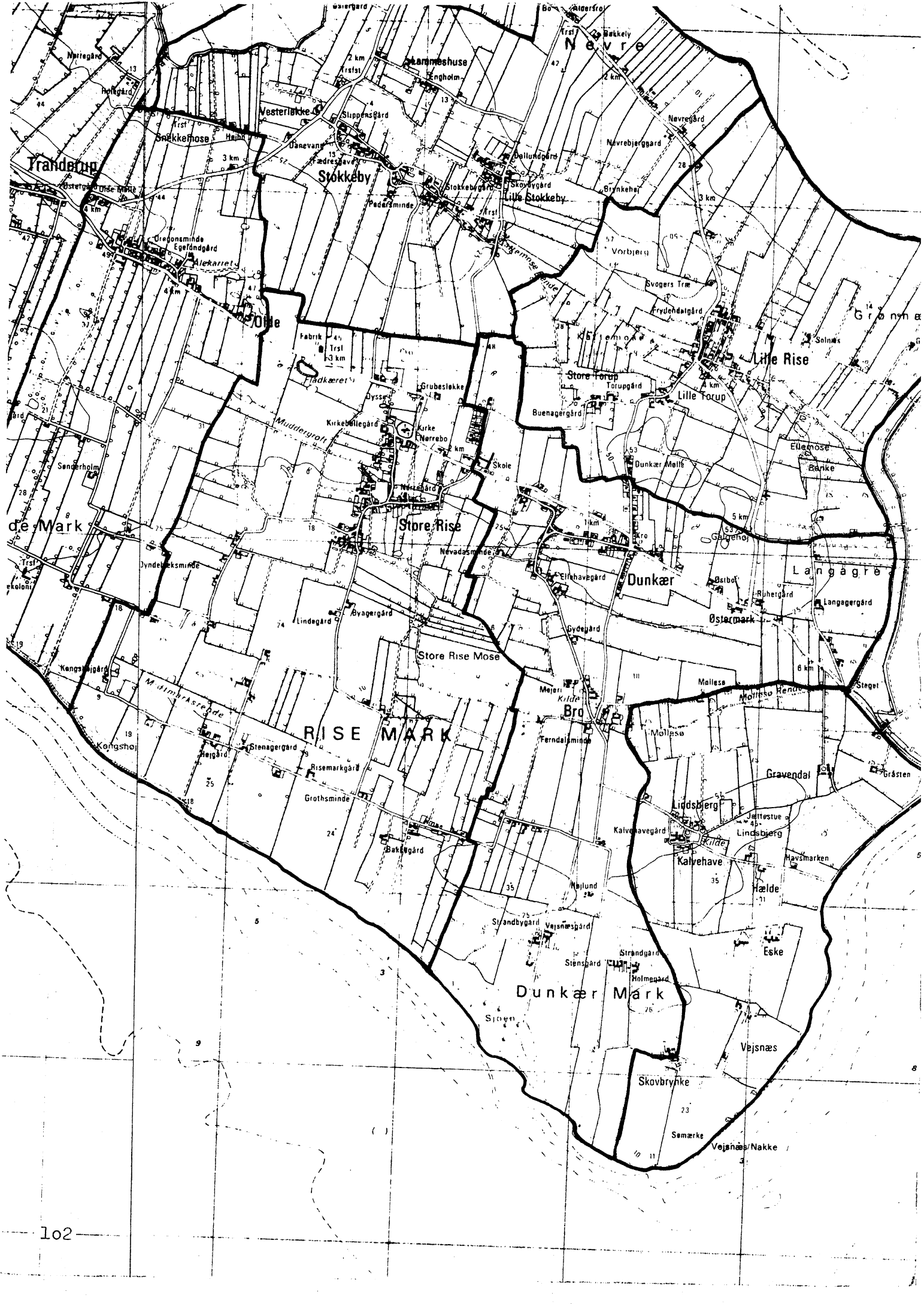
Nørrebo

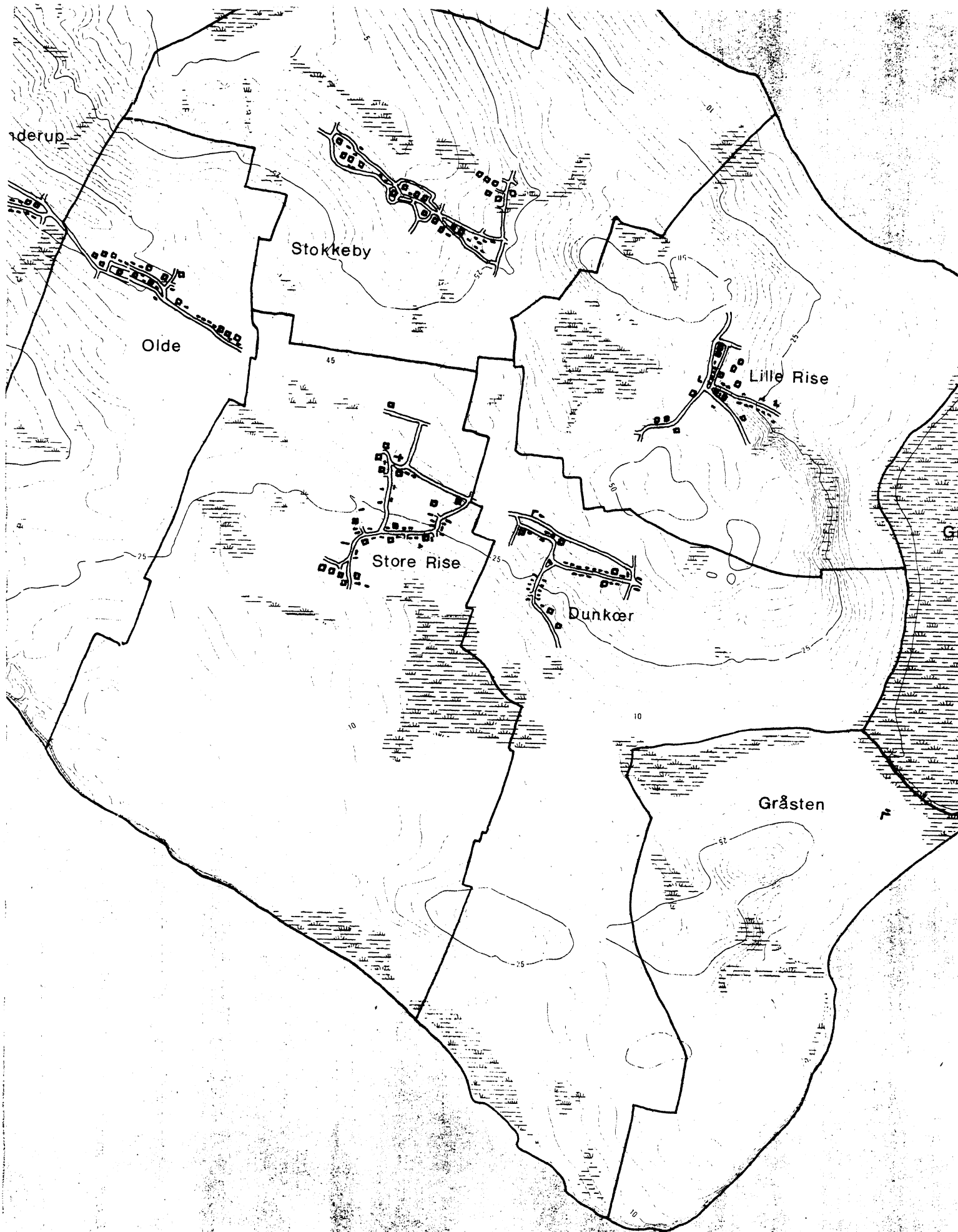
Nørregård

Store Rist

Neva







SØBY

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Søby
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

Navn: Søby	Navnetype: -by
----------------------	--------------------------

Bemærkninger:

Søby er nævnt første gang 1277 i formen "Seboy". Forleddet er navneordet gllda. "sæ", sø. Efterleddet er -by, der er afledt af oldn. "byr" (gård) og her betyder landsby.

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vikingetid og middelalder
------------------------------	---

Bemærkninger:

En adelby er en landsby, der modsat de middelalderlige udflytterbebyggelser ikke er anlagt ved udflytning. Søby er kirkeby.

Historiske tildragelser:

I Søby sogn fødtes 1887 generaldirektør P. Knutzen.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Søby

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Forteklyngeby. (!)

Byens gårde ligger meget uregelmæssigt spredt dels i en krans uden om en stor forte, dels inde i forten hvor boligerne ligger på toften der ligger mellem det forgrenede vejnet i forten. Den overvejende part af gårdene er enlængede orienteret øst-vest.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☒ kystorientering

Byen ligger op til kysten.

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange mindre regelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen ca. 15 gårde.
 Flyttet især øst for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade med kuppelbakker og naturskabt marint forland mod Sø.

jordbund: Overvejende moræneler med mange små områder med smeltevands-sand og ferskvandstørv og -dynd.

naturlig afgrænsning: Til alle sider (kyst) undtagen mod Ø.

☒ overvejende ager.

☐ overvejende med større indhold af

☐ blandingsøkonomi med

Små spredte engarealer i ejerlavet og kystadgang.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Søby
----------	----------------	------------------------	---------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☐ delvis bevaret☒ opløst og nybebygget

Mellem 1/3 og 1/2 af gårdene fra udskiftningstiden er tilbage i byen, de fleste i den sydlige ende. Der er sket en kraftig nybebyggelse både på de gamle tomter i byen og i nye kvarterer uden om den gamle bykerne. Det forgrenede vejnet eksisterer stadig, blot mere udbygget. Toftesystemet er opløst.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Søby
-----------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

STATISTIK

Areal: 476 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			64				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1706	1774	1868 ²⁾	1903 ²⁾
Gårde:	40	40	28	36	37	27	28
Huse:				15			
Huse m/ jord:					45	55	53
Huse u/ jord:					-	27	92
I alt:	40	40	28	51	82	109	173
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(100%-1:2) 1706							
(100%-1:2) 1774							
(100%) 1868	27		-		-		2,0
(100%) 1903	28		-		-		2,0
Folketal:							
	1769 ¹⁾		1870		1901		
Voksne:	269		363		347		
Børn:	128		183		174		
I alt:	397		546		521		

1) Incl. Søbygård

2) Excl. det nyudparcellerede ejerlav Haven.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Søby

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706					35	15		
1868	27	82						
1903	28	145						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 476 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 64 tdr.htk. Byen strækker sig ned mod kysten og omkring 1800 havde byen nogle små jagter og noget fiskeri. Af det oprindelige ejerlav er udparcelleret hovedgården Søbygård. Godset Søby omtales allerede i 1277 og var da i Brandenburgernes besiddelse. Hovedgården var i slutningen af middelalderen udstykket, men genoprettedes af hertug Hans den Yngre sidst i 1500-tallet. Den nye hovedgård opførtes tæt ved den gamle voldsted. Hovedgården nedlagdes og udparcelleredes i 1771. Ejerlavet Hasen udparcelleredes på udskiftningstiden.

På Næbbet yderst på næsset er der rester af en 1812 opført skanse. Tæt øst for Søby lige ved landevejen, skal der have stået et kapel. Vitsø inddæmmedes omkring 1800. Søby kirke opførtes i 1745 og sognet oprettedes i 1744.

Søby blokudskiftedes i 1774.

Sidst i 1500-tallet lagdes Søby under det nyoprettede Søbygård gods. I 1627 var yderligere 1 gård lagt under hovedgårdsmarken, og byen var nu egaliseret. Inden 1706 øgedes gårdtallet væsentligt, som følge af at flere gårde deltes i halve. Hovedgården udparcelleredes i 1771. I 1787 skete overgangen til selveje.

Antallet af jordbrug faldt fra 40 i 1483-1533 til 28 i 1672 i forbindelse med oprettelsen af Søbygård. Senere steg antallet til 37 i forbindelse med delingen af hele gårde til halve. Efter overgangen til selveje falder gårdtallet til 27-28 som følge af ejerlavet Havens udparcellering, medens husvæksten i det 19. årh. derimod var særdeles betydelig. Søby var i færd med at udvikle sig til bymæssige bebyggelse.

Gårdene var i 1868 meget små. Byen var allerede egaliseret i 1627 på ét gårdklasseniveau. I 1706 var der sket en deling i hele og halve gårde.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Søby

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

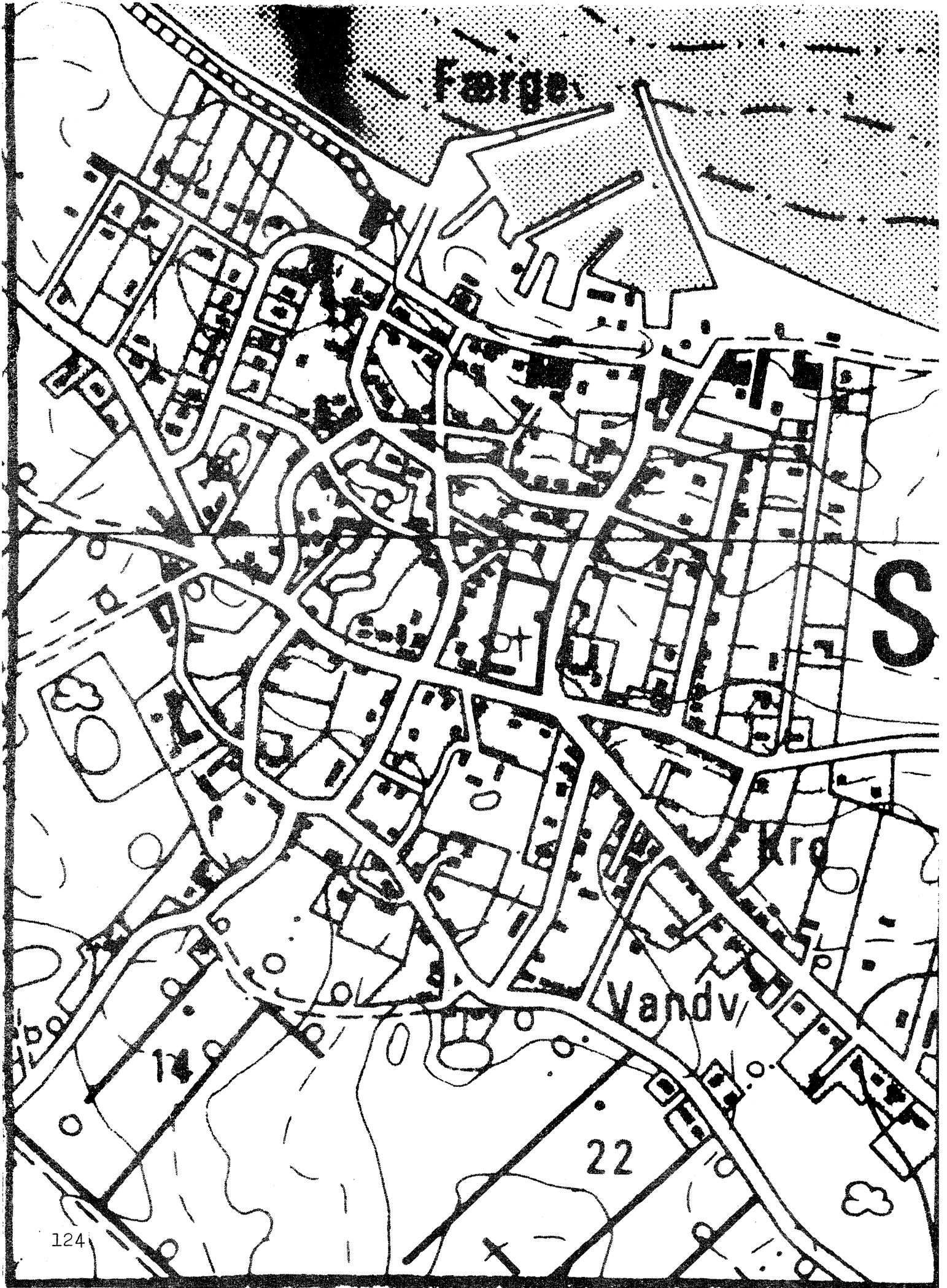
☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse

1. Den store adelby af vikingetidnavnetypen -by er centralplaceret i sit ejerlav og har ageroriengering. Den store forteklyngeby strækker sig imidlertid ud til kysten og landsbyen blev i 1700-1800-tallet præget af fiskeri og søfart. I 1744-45 blev Søby kirke- og sogneby. Af ejerlavet er i 1500-tallet udparcelleret hovedgården Søbygård. Den udstykkedes i 1771. Ejerlavet Haven udskiltes på udskiftningstiden.
2. Udviklingstype. Byen lagdes sidst i 1500-tallet under det nyoprettede nabogods Søbygård og egaliseredes inden 1627. Gårdtallet steg i løbet af 1600-tallet som følge af delingen af hele gårde til halve. I løbet af det 19. årh. voksede hustallet drastisk og Søby fik karakter af bymæssig bebyggelse.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med flere specielle udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er opløst og nybebygget.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: kirke.
4. Arkæologiske interesser: kapeltomt, min. 2 frilagte gårdtomter.



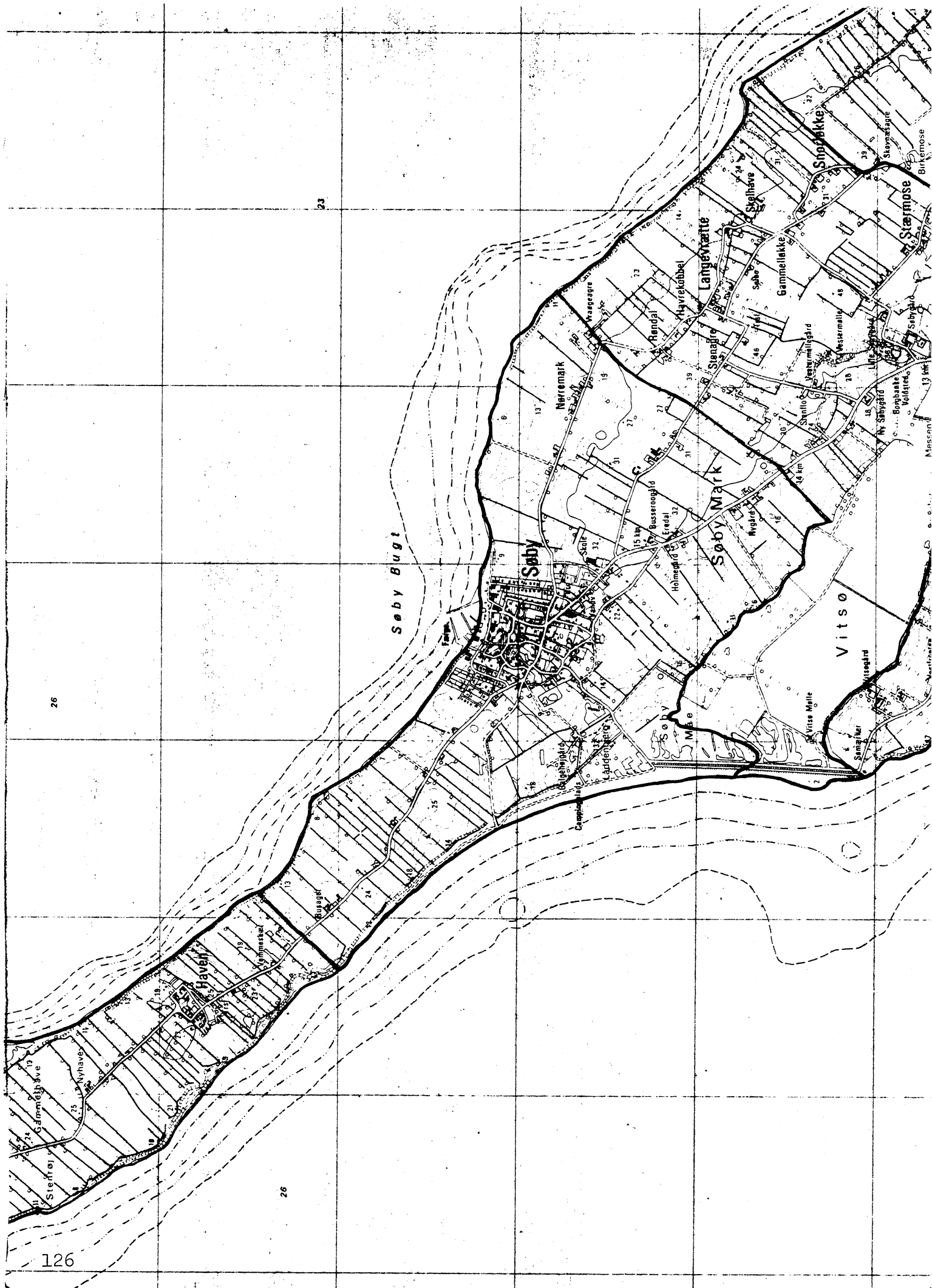
Færge

S

Vandv

22







TRANDERUP

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Navn: Tranderup	Navnetype: -torp
---------------------------	----------------------------

Bemærkninger:

Tranderup er nævnt første gang 1398 i formen "Trundorp". Forleddet er sandsynligvis mandsnavnet gl'da. "Thron'd". Efterleddet er -torp, der betyder udflytterbebyggelse.

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vi- kingetid og middelalder
------------------------------	--

Bemærkninger:

En adelby er en landsby, der modsat de middelalderlige udflytterbebyggelser ikke er anlagt ved udflytning. Tranderup er kirkeby. Byen udgjorde oprindeligt et samlet hele med Vindeballe.

Historiske tildragelser:

Mindesten rejst 1950 på sognegrænsen til Rise i 200-året for Ærø's overgang til kronen. I Tranderup sogn fødtes 1820 den dansk-amerikanske præst C. L. Clausen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	----------------	------------------------	--------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Reguleret vejby.

Byens gårde og huse ligger på begge sider af den fra nord mod sydøst gående slyngede vej. Gårdene og husene ligger meget regelmæssigt spredt undtagen mod sydøst. Kirken ligger i den nordligste del af byen, men således at den ligger midt mellem Tranderup og Vindeballe. Den nordligste del af bebyggelsen kaldes Ornum. På begge sider af tofterne mod bymarken går en vej parallelt med bygaden.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

Ejerlavet ligger også nord for Vindeballe (Borgnæs).

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, mange regelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ☒ ved udskiftningen 2 gårde.
☒ efter udskiftningen 8 gårde.

Dels nord og syd for byen, dels i Borgnæs

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade med kuppelbakker og gruslængdebakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Mindre områder med ferskvandsdynd.

naturlig afgrænsning: Mod SV og NØ, ellers ikke.

- ☐ overvejende
☒ overvejende ager med større indhold af eng.

☐ blandingsøkonomi med
 Større engarealer spredt rundt i ejerlavet.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	----------------	------------------------	--------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☒ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Ca. 60% af gårdene ligger tilbage i byen langs den slyngede vej. Der er bygget en del nye huse langs vejen, både på de gamle tomter og udenfor. Byen har stadig bevaret sin karakter af en sammenhængende landsby med Vindeballe og karakteren af en slynget vejby. Vejnettet er i vid udstrækning velbevaret, også uden om tofterne, som til gengæld er stærkt opdelte.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

STATISTIK

Areal: 611 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			88				
Bebyggelsesenheder:							
	1483	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	60 ¹⁾ ml	22 ml	23 ml	19 ml	23	25	31
Huse:			1	12			
Huse m/ jord:					32	28	32
Huse u/ jord:					-	15	25
I alt:	60	22	24	31	55	68	88
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.	8- tdr. htk.	Gennemsnit			
(100%) 1707-10							
(100%-1:2) 1774							
(80%) 1868	25	-	-	3,2			
(90%) 1903	30	1	-	2,9			
Folketal:							
	1769	1870	1901				
Voksne:	157	285	293				
Børn:	91	143	106				
I alt:	248	428	399				

1) incl. Vindeballe

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	----------------	------------------------	--------------------

Besiddelsesforhold:			Kronen:		Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:								
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10							19	12
1868	25	43						
1903	31	57						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 611 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 88 tdr.htk. Af det oprindelige ejerlav er udparcelleret Vindeballe, der som balle-navnet antyder, egentlig er en bydel af Tranderup. Mellem Tranderup og Vindeballe ligger Ornum-gårdene. Ornum betyder enemærke og gårdene er muligvis afløser for en middelalderlig hovedgård. Af ejerlavet er endvidere udparcelleret landsbyen Vodrup, der i 1624 nedlagdes til fordel for hovedgården af samme navn. Hovedgården udstykkedes i 1767. På Borgnæs skal ifølge traditionen have stået en borg.

Tranderup blokudskiftedes i 1774 og siden er 10 gårde udflyttet,

I slutningen af middelalderen omtales en væbnergård i Tranderup, kaldet Ludsgård.

I 1492 erhvervede Helligåndsklostret i Fåborg en gård, som imidlertid i 1509 afhændedes til kong Hans. Kong Hans erhvervede yderligere 1 gård i byen fra Anders Tegemalt.

I 1555 erhvervede kronen 3 gårde i Tranderup fra Jacob Brockenhus, men i 1584 afhændedes alt krongodset i byen, 9 gårde, til hertug Hans. Byen lagdes herefter under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten). Byen egaliseredes i 1698. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde faldt fra 22-23 til 19 i 1707 i forbindelse med egaliseringen. Nogle af gårdene deltes senere i halve. I forbindelse med overgangen til selveje steg gårdtallet til 31, medens hustallets vækst i det 19. årh. var beskedn.

Gårdene var i 1868 af normal størrelse. Byen egaliseredes mellem 1627 og 1707.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	----------------	------------------------	--------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

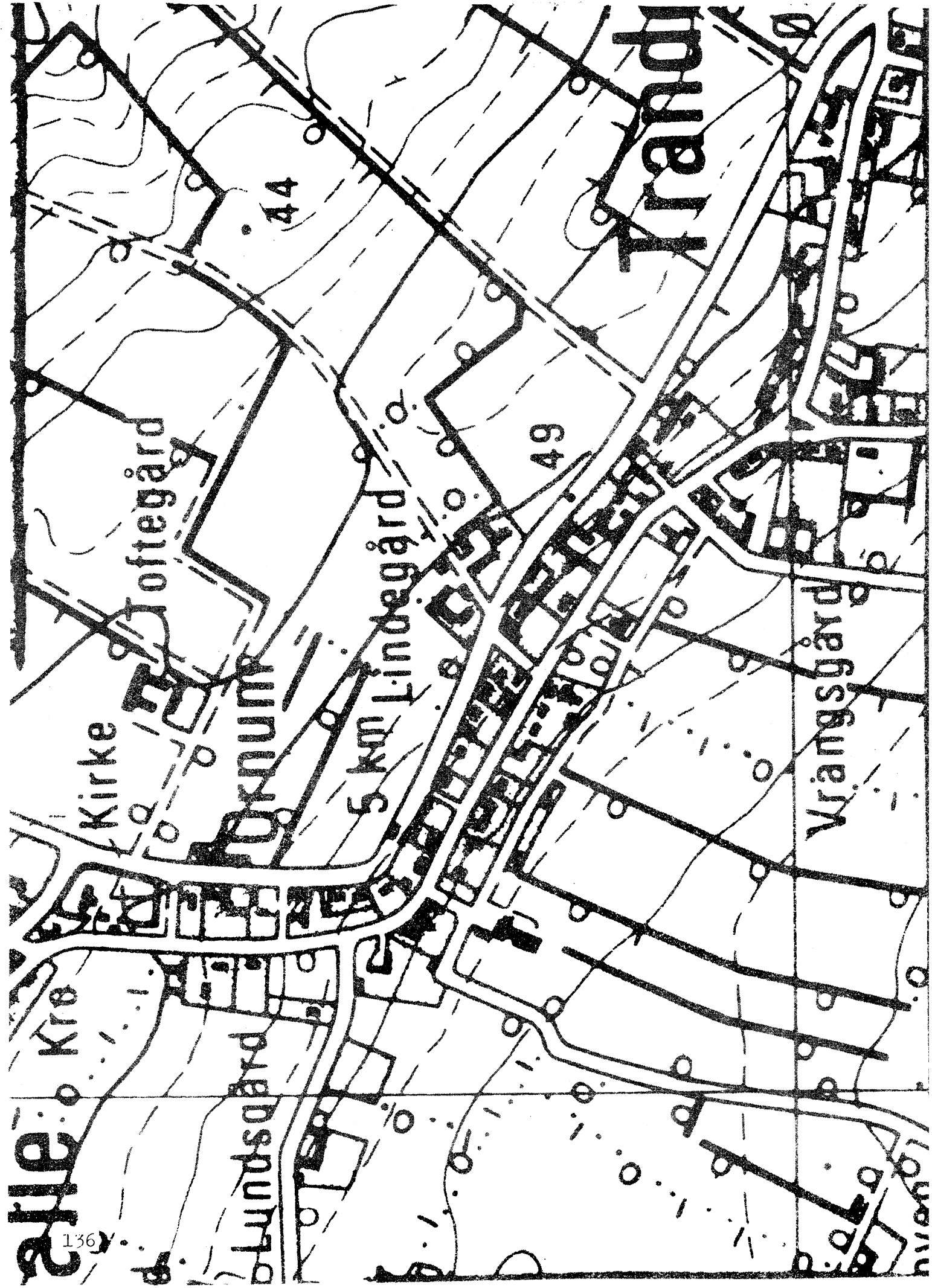
☐Stor
interesse:☒Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse.

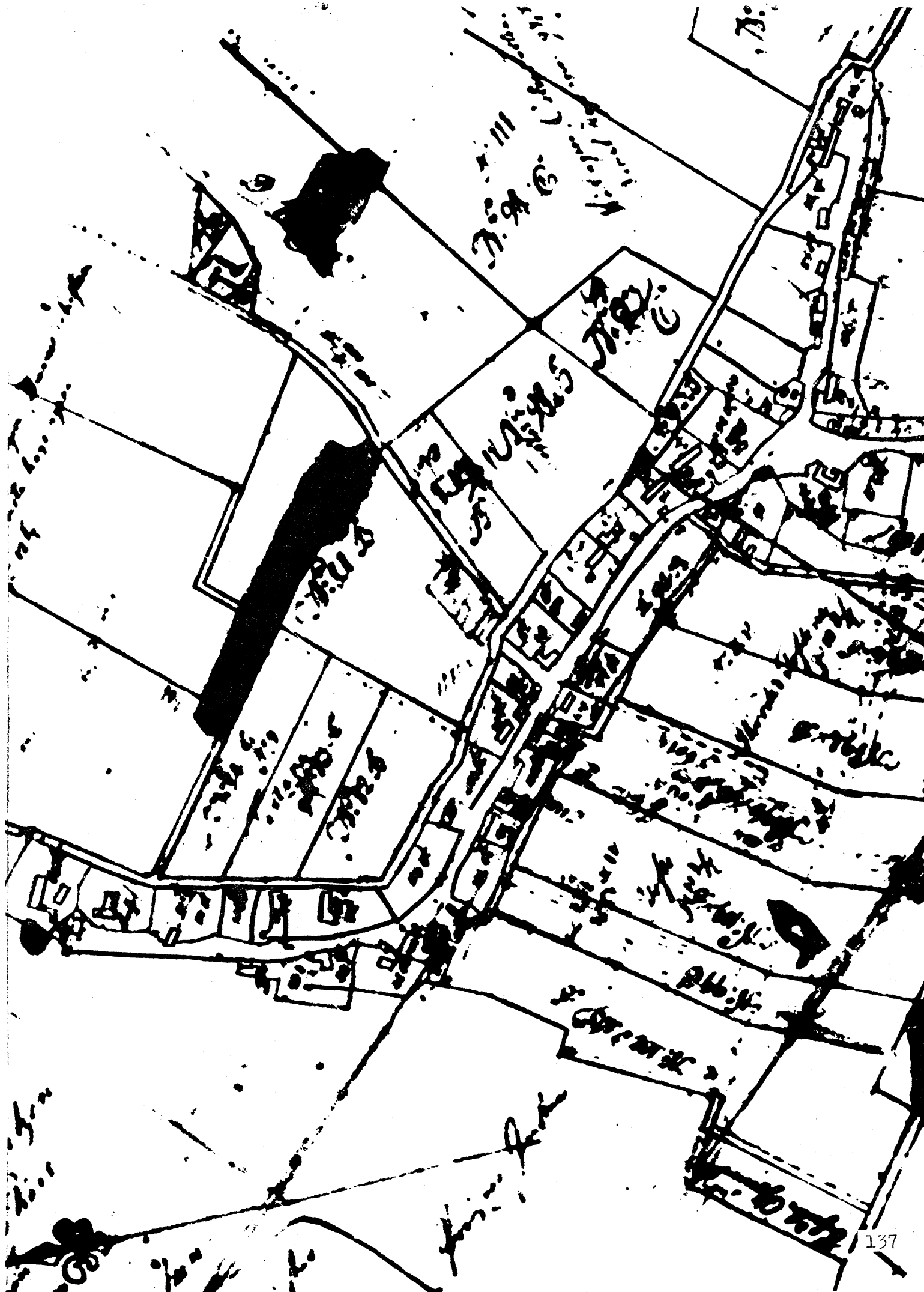
1. Anlægstype. Den store kirke-adelby af vikingetids-middelalder nav-entypen -torp, er centralplaceret i sit ejerlav og har agerorientering. Byformen er reguleret vejby. Af det oprindelige ejerlav er udskilt bydelen Vindeballe og landsbyen Vodrup (fra 1624 hovedgården af samme navn). Bydelen "Ornum" vidner måske om en nedlagt middelalder hovedgård.
2. Udviklingstype. Byen husede sidst i middelalderen en væbnergård, men samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans, der lagde den under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten). Byen egaliseredes i 1698.

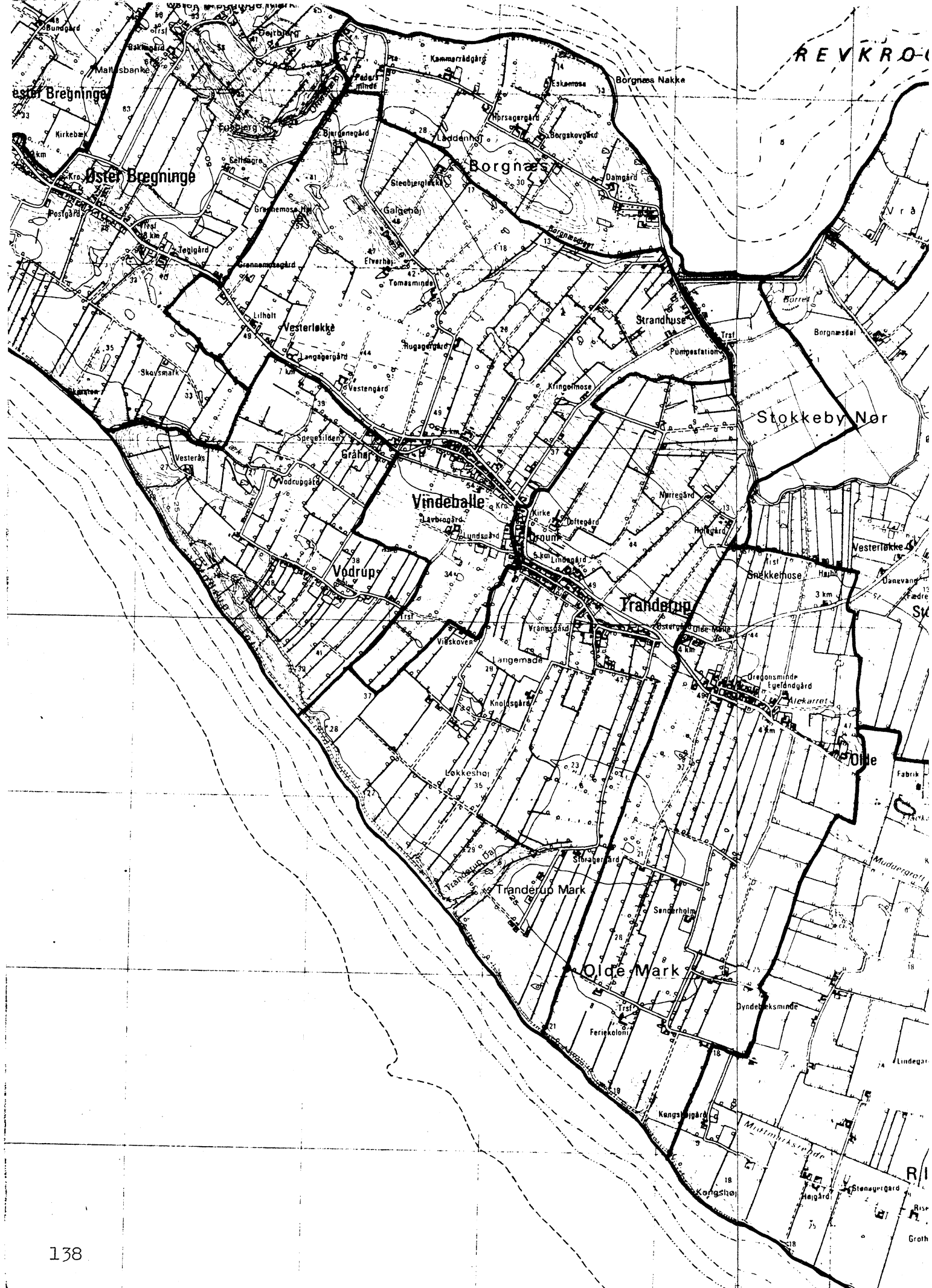
Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis sjælden anlægstype med flere udviklingsmæssige karakteristika.

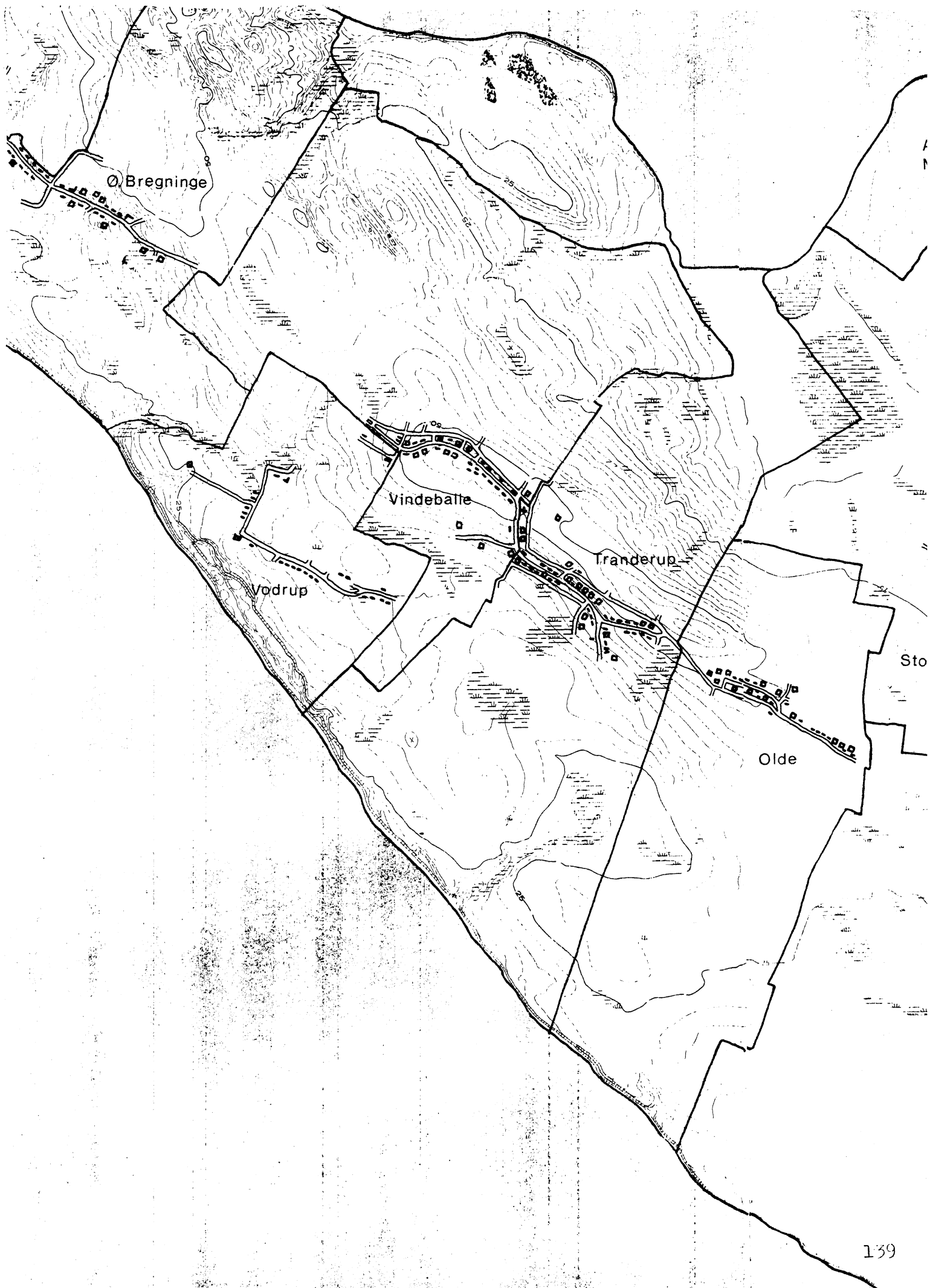
Relikt-vurdering: Stor interesse.

1. Bytomten er delvis bevaret.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: kirke.
4. Arkæologiske interesser: min. 2 frilagte gårdtomter.









VESTER BREGNINGE

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Navn: Bregninge, Vester	Navnetype: - inge
---------------------------------------	---------------------------------

Bemærkninger: Bregninge er nævnt første gang 1398 i formen Bregningh. Forleddet er afledt af plantenavnet bregne. Efterleddet -inge er oprindeligt stedsbetegnelse afledt af indbyggernavne eller - som her - naturnavne.

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vikingetid og middelalder
----------------------------------	---

Bemærkninger:

En adelby er en landsby, der modsat de middelalderlige udflytterbebyggelser ikke er anlagt ved udflytning.
V. Bregninge er kirkeby.

Historiske tildragelser:

I Bregninge sogn fødtes 1780 præsten H. C. Monrad.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Slynget vejby.

Byens 14 gårde ligger uregelmæssigt placeret langs den slyngede bygade fra vest mod nord. De ligger spredt i hele bygadens udstrækning. Ligeså er husene også spredt langs bygaden. Kirken ligger på den vestlige side af bygaden i den nordlige bydel. Den vestlige del af byen kaldes Tværby, idet det må formodes at byen engang har udgjort et sammenhængende forløb med den nordvest-sydøst-gående bygade fra Øster Bregninge.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering

Bymarken slår et vinkelret knæk på grund af udskillelsen af Skovby og Øster Bregninge.

c. Udskiftning

år: 1773 figur: Blokudskiftning, mange mindre regelmæssige blokke, husmandslodder nord for byen.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 11 gårde.
 Flyttet ud i hele ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Gruslængdebakker mod N. Kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Spredtliggende områder med ferskvandsdynd.

naturlig afgrænsning: Mod SV, Ø, N og delvis mod Ø op mod Skovby.

- ☒ overvejende ager
☐ overvejende med større indhold af
☐ blandingsøkonomi med
 Små spredte engområder rundt i ejerlavet - kystadgang.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☐ delvis bevaret☒ opløst og nybebygget

Højst 3 af udskiftningstidens gårde ligger tilbage i byen - resten er udflyttet. Der er sket nybebyggelse på de fleste gamle gårdtomter og langs vejnettet i byen, hvorved byen har bevaret sin karakter af slynget vejby. Kirken ligger stadig i samme forhold til bebyggelsen. Vejnettet i byen er velbevaret. Ligeså er tofteskellene velbevaret som afgrænsning mod bymarken, men er stærkt opdelte på grund af nybyggeriet.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☐ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☒ størsteparten opdyrket

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

STATISTIK

Areal: 396 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			63				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533 ¹⁾	1627- ¹⁾ 28	1706	1773	1868	1903
Gårde:	48ml	min 37 ²⁾ ml	27ml	15ml	14	16	18
Huse:			4	14			
Huse m/ jord:					41	35	38
Huse u/ jord:					8	21	38
I alt:	48	min 37 ²⁾	31	29	63	72	94
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(100%) 1706							
(100%) 1773							
(81%) 1868	15		1		-		3,6
(89%) 1903	18		-		-		2,8
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	197		146		234		
Børn:	96		239		110		
I alt:	293		385		344		

1) Samlet for både Vester og Øster Bregninge.

2) Yderligere 6 kan høre hjemme i Bregninge.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Bregninge

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1706	1						14	14
1868	16	56						
1903	18	76						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 396 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 63 tdr.htk. Vester og Øster Bregninge udgør en delt adelby, hvor Vester Bregninge er kirkebyen. Den del af Vester Bregninge, som ligger langs med en vej, der går på tværs af hovedlandevejen gennem Ærø, ved hvilket V. og Ø. Bregninge ligger, kaldes fra 1700-tallet Tværby. Byerne opfattes endnu i 1600-tallet som en enhed, men o. 1700 var Vester Bregninge egaliseret under Søbygård gods, medens Øster Bregninge var uegaliseret under Gravensten gods. Formentlig står opdelingen i forbindelse med denne opsplitning af besiddelsesforholdene.

Af Vester Bregninge er udskilt torperne Skovby og Leby.

Vester Bregninge blokudskiftedes i 1773 og siden er 11 gårde udflyttet.

Omkring 1500 skødede Anders Tegemalt 5 gårde i Bregninge til kong Hans. I 1584 mageskiftedes kronen til Hans bl.a. 7 gårde og 1 hus i Bregninge. Byen lagdes under den nyoprettede hovedgård Søbygård og egaliseredes inden 1706. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af enheder i Bregninge synes kraftigt vigende fra 1483 til 1627. I Vester Bregninge var der fra 1706 til 1868 omkring 15 gårde, stigende til 18 gårde i 1903. Hustallet var allerede meget højt i 1773, ligesom hus- og befolkningstallet steg i normalt omfang gennem det 19. årh.

Gårdene var i 1868 ret små. Byen egaliseredes mellem 1627 og 1706.

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Bregninge

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Interesse.

1. Anlægstype. Den store kirke-adelby Bregninge af førvikingetidsnavnetypen -inge synes senest i 1600-tallet delt i Vester og Øster Bregninge. Byen er centralplaceret og har agerorientering. Vester Bregninges byform er slynget vejby. En del af byen kaldes Tværby. Af ejerlavet er udparcelleret torperne Leby og Skovby. Bregninge Mølle (Nye Mølle) omtales fra 1646.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under den nyoprettede hovedgård Søbygård, der egaliserede Vester Bregningen inden 1706. Overgangen til selveje ledsagedes af ekspansion i normalt omfang.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering:

1. Bytomten er opløst og nybebygget.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene.
3. Særlige relikter: kirke.
4. Arkæologiske interesser: -

Møllegård
48

Kirke

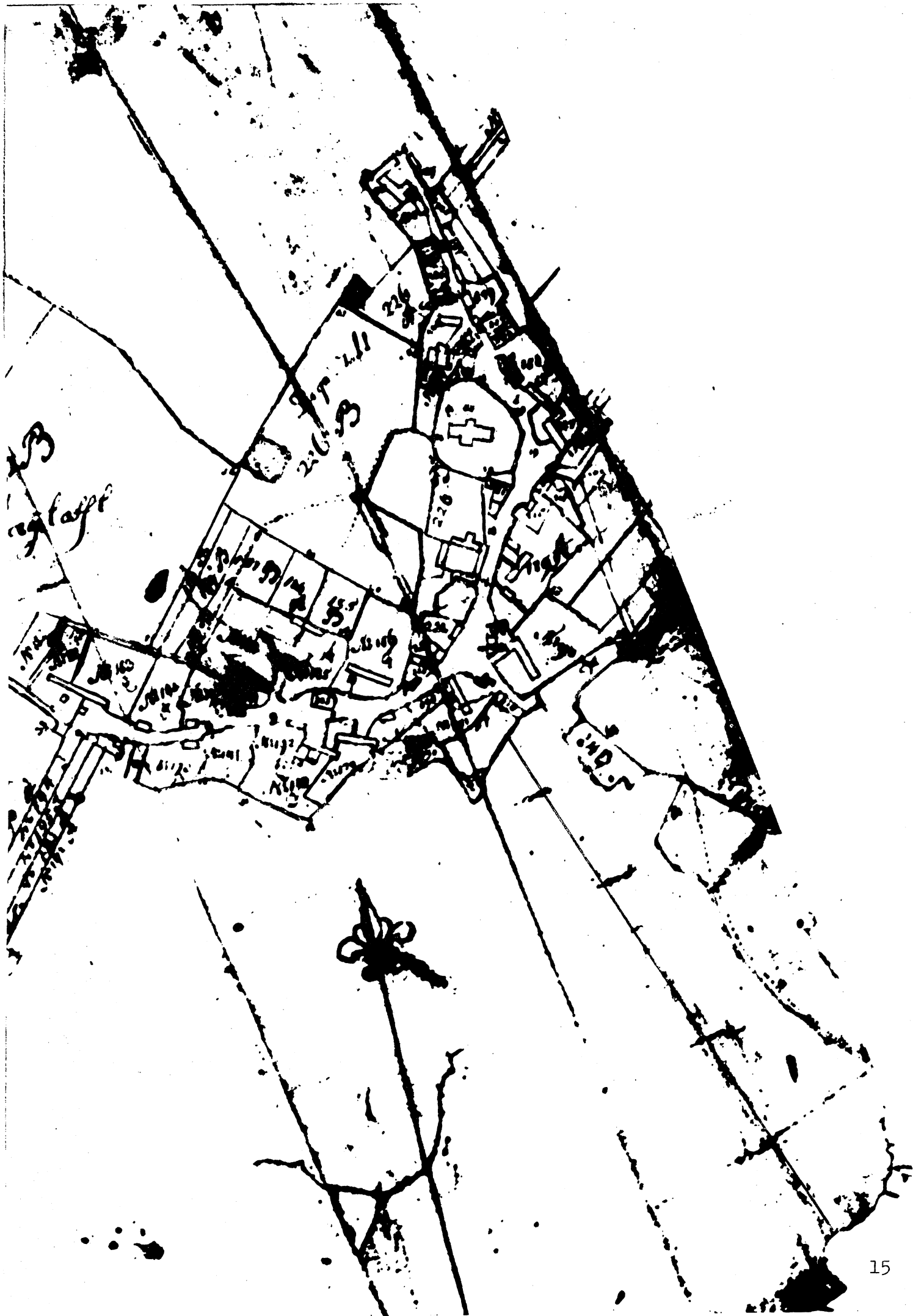
Vester E

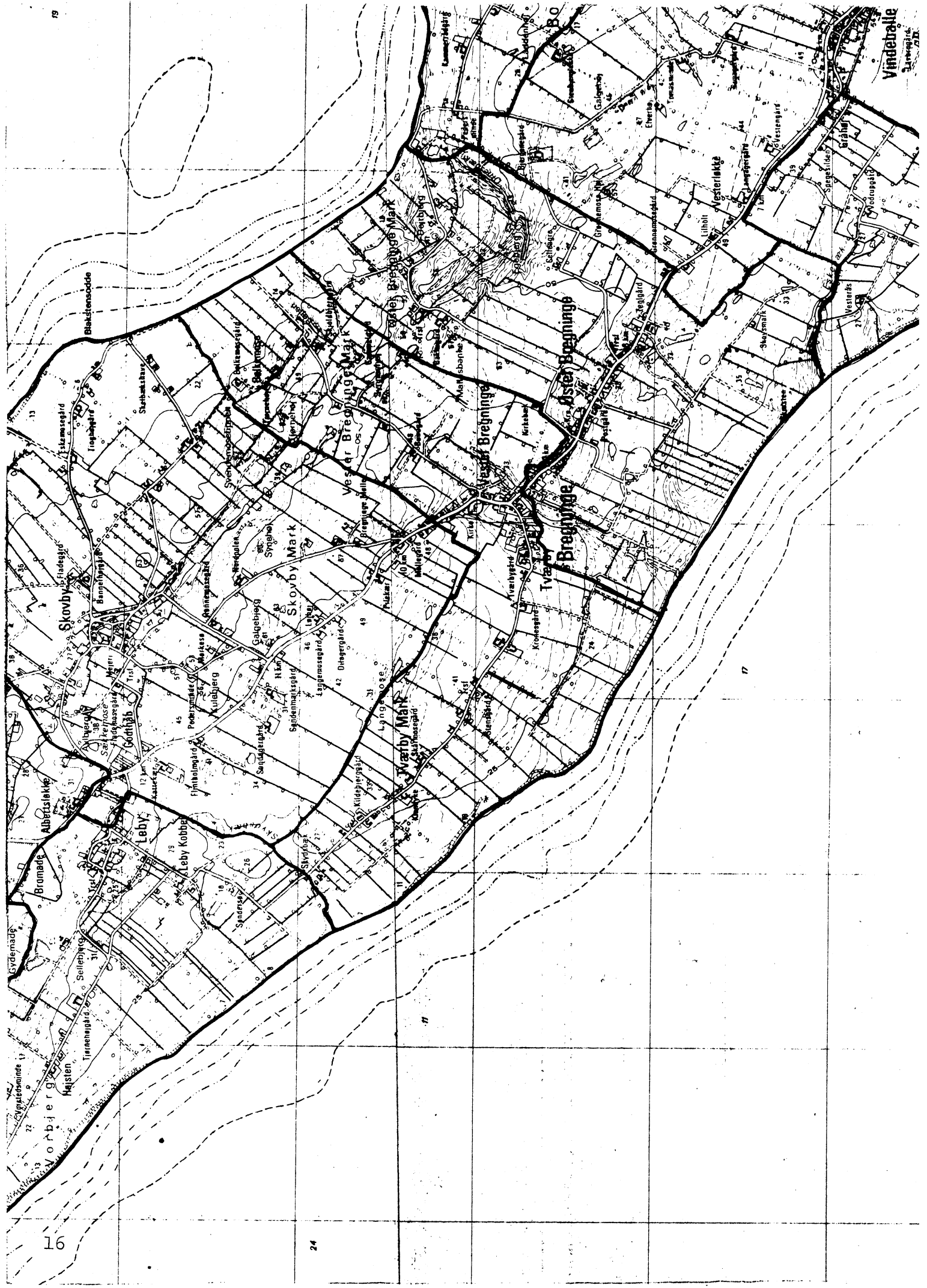
rbygård

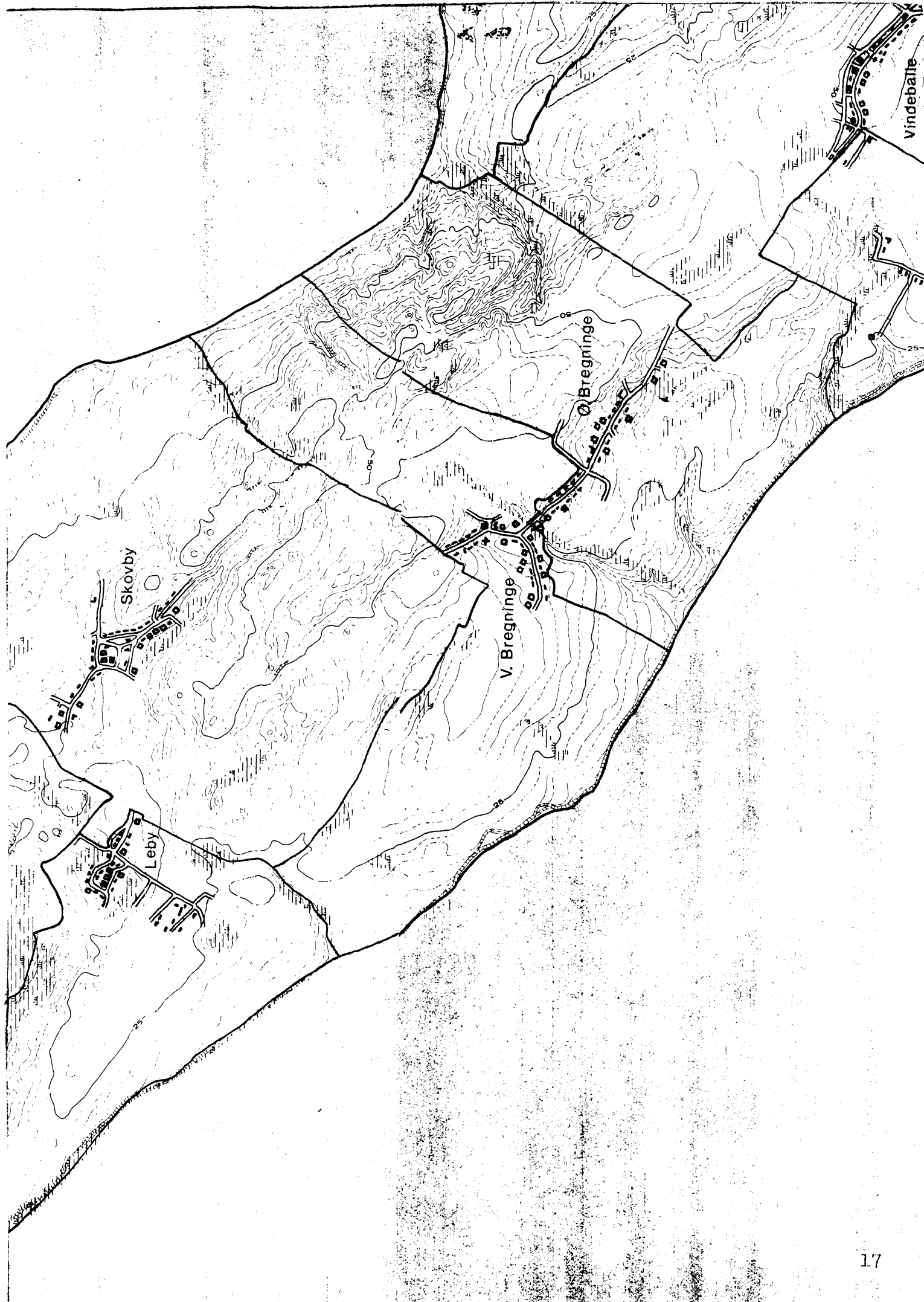
værby

Bregninge

9 km







VINDEBALLE

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Navn: Vindeballe	Navnetype: -balle
----------------------------	-----------------------------

Bemærkninger:

Vindeballe er nævnt første gang 1533 i formen "Windeballi". Forleddet er en form af folkeordet glda. "windir", vender. Efterleddet er -balle og betyder afdeling af en landsby, her Tranderup.

Anlægstype: Adelby/bydel	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vi- kingetid og middelalder
------------------------------------	--

Bemærkninger:

En adelby er en landsby, der modsat de middelalderlige udflytterbebyggelser ikke er anlagt ved udflytning. Vindeballe hed indtil begyndelsen af 1500-tallet. Tranderup og dens vestlige del.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	--------------------	----------------------------	------------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Reguleret vejby. (!)

Byens gårde og huse ligger spredt med stor regelmæssighed på begge sider af den fra sydøst mod vest-gående slyngede vej. På nordsiden af tofterækken går en vej parallelt med bygaden.

b. Placering i forhold til by-marken

- | | | | |
|---|---|--|---------------------------------------|
| ☒ centralby | ☒ agerorientering | ☐ skovorientering | ☐ åorientering |
| ☐ randby | ☐ engorientering | ☐ kystorientering | |

c. Udskiftning

år: 1774 figur: Blokudskiftning, store regelmæssige blokke.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
- ☒ efter udskiftningen 8 gårde.
Flyttet ud i hele ejerlavet.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Moræneflade med kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Mindre områder med smeltevandssand, ferskvandsdynd og ferskvandssand.

naturlig afgrænsning: Mod NØ og NV, ellers ikke.

☐ overvejende

☒ overvejende ager med større indhold af eng + kystadgang.

☐ blandingsøkonomi med

Større engarealer syd for byen og NV herfor samt mindre spredt nord for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	----------------	------------------------	--------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☒ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Ca. halvdelen af byens gårde er flyttet ud, mens resten ligger tilbage i byen langs den slyngede vej, som stadig er bevaret. Der er sket en del nybyggeri på de gamle tomter og langs bygaden i øvrigt. Vejforløbet er velbevaret - også med vejen parallelt med bygaden. Toftesystemet er opløst, blandt andet p.g.a. det meget nybyggeri.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☒ større engareal☐ større skovareal☐ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☐ størsteparten opdyrket

Engområde nord for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
-----------------	----------------	------------------------	--------------------

STATISTIK

Areal: 419 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868		1903		
			73				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533	1627-28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:		21	18	17	16	18	20
Huse:				10 ²⁾			
Huse m/ jord:					22	31	30
Huse u/ jord:						20	23
I alt:		21	18	27	38	69	73
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.	5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit	
(100%) 1707-10							
(100%) 1774							
(89%-1:2) 1868	14	4		-		3,8	
(100%-1:2)1903	18	2		-		3,4	
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	100		201		218		
Børn:	60		112		73		
I alt:	160		313		291		

1) Under Tranderup

2) Incl. 1 vandmølle (Odderbæks).

FYNS AMT	Herred:	Kommune:	Sogn:
	Ærø	Ærøskøbing	Tranderup

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10							17	10
1868	18	51						
1903	20	53						

Udviklingsbeskrivelse:

Det 419 ha store ejerlav takseredes i 1868 til 73 tdr.htk. Vindeballe er, som balle-navnet antyder, oprindelig den vestlige bydel af Tranderup. Af det oprindelige ejerlav er landsbyen fra 1624 hovedgården Vodrup udparcelleret. Ved Odderens Bæk omtales fra 1707 Ærøs eneste vandmølle.

Vindeballe blokudskiftedes i 1774 og siden er 8 gårde flyttet ud.

I 1584 mageskiftedes kongen til hertug Hans bl.a. 3 gårde i Vindeballe og 2 gårde i Vodrup. Vindeballe lagdes under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten) og egaliseredes i 1689. Hovedgårdene Gravensten og Vodrup nedlagdes i 1767.

Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af gårde synes dalende fra 21 i 1533 til 17 i 1707, men stabiliseredes herefter på dette niveau i forbindelse med en egalisering i 1689. Hustallet voksede kun i beskedent omfang gennem det 19. årh.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Tranderup
----------	----------------	------------------------	--------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

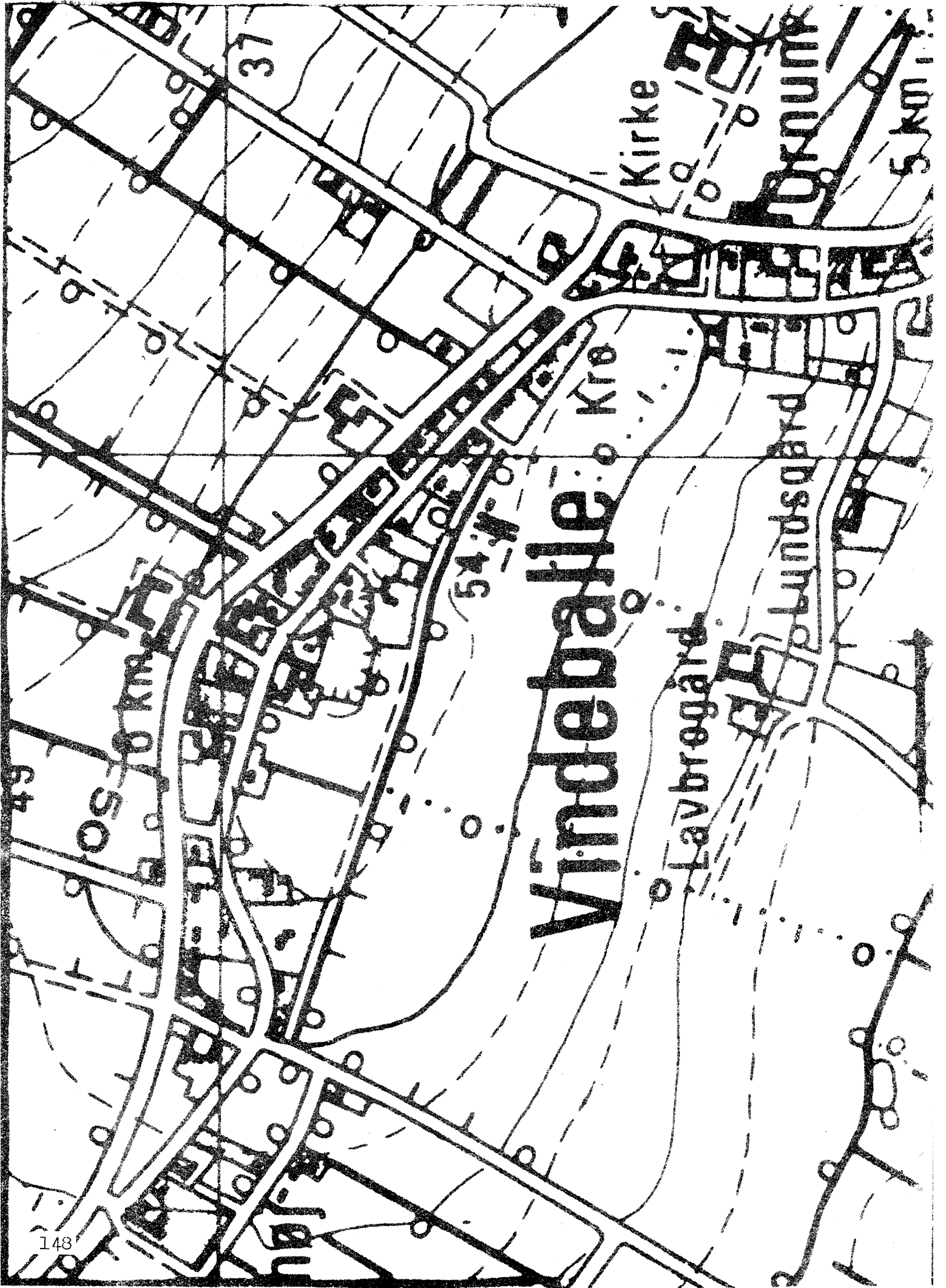
☐Stor
interesse:☒Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Stor interesse.

1. Anlægstype. Vindeballe udgør oprindeligt den vestlige bydel af Tranderup, jfr. -balle navnet. Byen er centralplaceret og har agerorientering. Byformen er reguleret vejby.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans og lagdes under det nyoprettede gods Gråsten (Gravensten). I tilknytning hertil oprettedes i 1624 nabohovedgården Vodrup. Vindeballe egaliseredes i 1689.

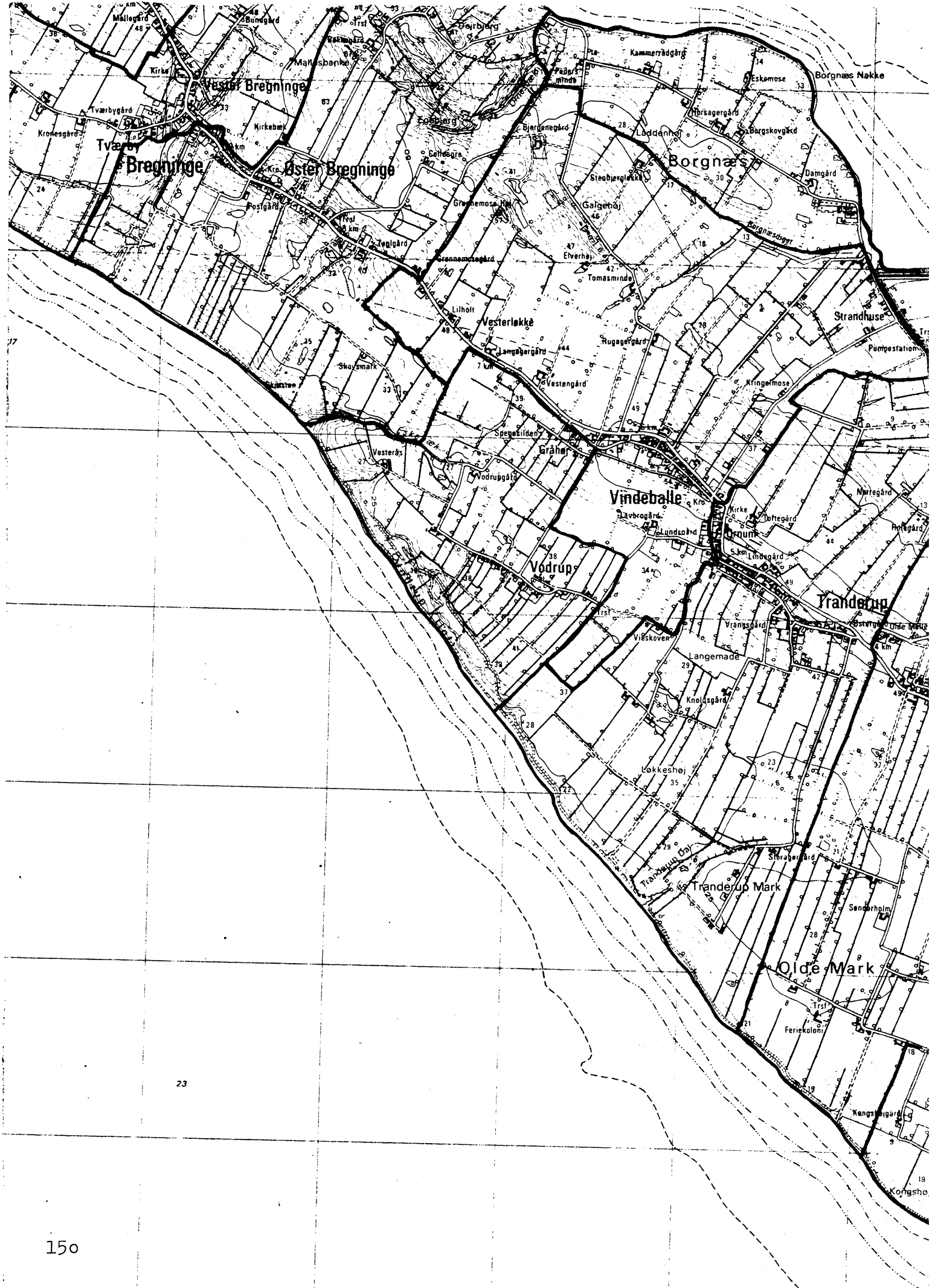
Sammenfattende drejer det sig om en forholdsvis sjælden anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

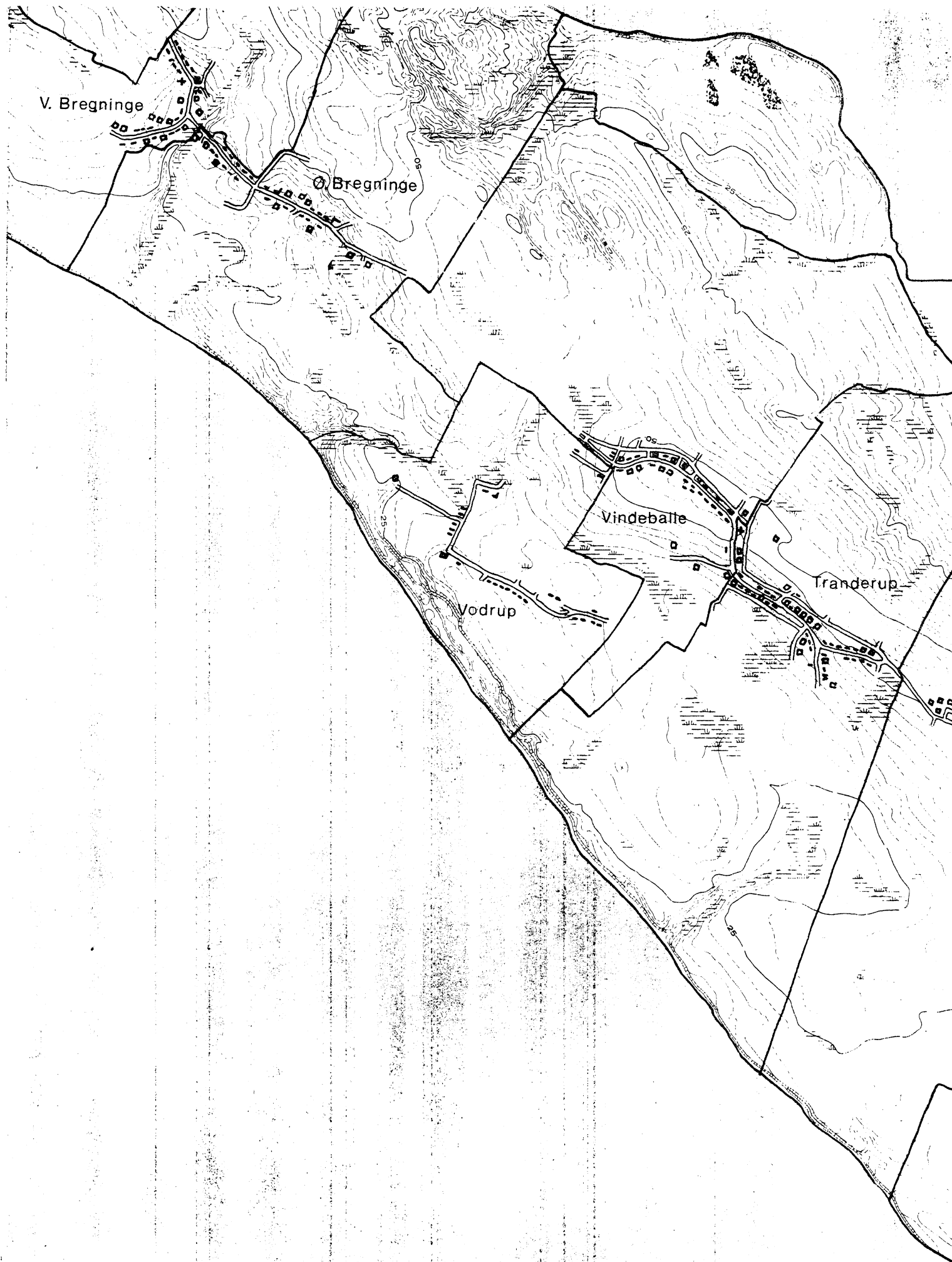
Relikt-vurdering: Stor interesse.

1. Bytomten er delvis bevaret.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene samt et større engareal.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: min. 3 frilagte gårdtomter.









ØSTER BREGNINGE

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Navn: Bregninge, Øster	Navnetype: - inge
----------------------------------	-----------------------------

Bemærkninger:

Bregninge er nævnt første gang 1398 i formen Bregningh. Forleddet er afledt af plantenavnet bregne. Efterleddet -inge er oprindeligt stedbetegnelse afledt af indbyggernavne eller - som her - naturnavne

Anlægstype: Adelby	Anlæggelsestidspunkt: Omkring overgangen mellem vikingetid og middelalder.
------------------------------	--

Bemærkninger:

En adelby er en landsby, der modsat de middelalderlige udflytterbebyggelser ikke er anlagt ved udflytning. Øster Bregninge er udskilt som en del af den samlede Bregninge landsby af godshistoriske grunde.

Historiske tildragelser:

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

BY- OG EJERLAVSTYPE

a. By-tomten Reguleret vejby (!)

Byens gårde og huse ligger på begge sider af den øst-vest-gående vej. Midt i byen har vejen et lige forløb og her ligger gårdene med et reguleret præg (i lige stor afstand fra vejen og med omtrent lige stor indbyrdes afstand). I byens udkanter ligger bebyggelsen mere uregelmæssigt.

b. Placering i forhold til by-marken

- ☒ centralby ☒ agerorientering ☐ skovorientering ☐ åorientering
☐ randby ☐ engorientering ☐ kystorientering
 Ejerlavet har et vinkelret forløb.

c. Udskiftning

år: 1773 figur: Blokudskiftning, mange mindre regelmæssige blokke, husmandslodder nord for byen.

d. Udflytning

- ☐ ved udskiftningen
☒ efter udskiftningen 2 gårde.
 Flyttet henholdsvis nord og syd for byen.

ØKONOMI

a. Vangesystem

driftssystem:

rotation:

vangeantal:

b. Ressourceområdets sammensætning

landskabsform: G. Sydfyn. Gruslængdebakker mod N. Kuppelbakker.

jordbund: Overvejende moræneler. Spredt liggende områder med smeltevands-sand og ferskvandsdynd.

naturlig afgrænsning: Mod SV og NØ, men ellers ikke.

☐ overvejende

☒ overvejende ager med større indhold af eng og kyst.

☐ blandingsøkonomi med

Spredte engarealer i ejerlavet, bl.a. sydvest for byen og i den nord-østlige del.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

RELIKT-VURDERING

a. By-tomten

☐ velbevaret☐ opløst☒ delvis bevaret☐ opløst og nybebygget

Ca. 10 af de 12 gårde på udskiftningstiden er bevaret i byen. Men der er sket en større nybebyggelse mellem gårdene. Vejnettet er stort set uforandret - også vejen nord om tofterne er bevaret. Tofteskellene fremstår klart mod marken, men er blevet mere opdelt inde i byen.

b. Skelsystem

☐ vangesystemets hegn☒ udskiftningshegnene☐ intet af betydning

En stor del af udskiftningshegnene.

c. Ressourceområde

☒ større engareal☐ større skovareal☒ uopdyrkede bakker med mere end 12 % fald☐ større overdrevsareal☐ størsteparten opdyrket

Engområde i den nordøstlige del af bymarken samt sydvest for byen.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	----------------	------------------------	--------------------

STATISTIK

Areal: 362 ha							
Tønder hartkorn	1664	1688	1868	1903			
			53				
Bebyggelsesenheder:							
	1483 ¹⁾	1533 ¹⁾	1627- ¹⁾ 28	1707-10	1774	1868	1903
Gårde:	48 ml	min 37 ²⁾ ml	27 ml	13	12	15	17
Huse:			3	8 ³⁾			
Huse m/ jord:					32	36	39
Huse u/ jord:					-	11	26
I alt:	48	min 37	30	21	44	62	82
Størrelsesfordeling i tønder hartkorn:							
	1-4 tdr. htk.		5-8 tdr. htk.		8- tdr. htk.		Gennemsnit
(77%) 1707-10							
(100%) 1774							
(93,3%) 1868	15		-		-		3,0
(100%) 1903	17		-		-		2,4
Folketal:							
	1769		1870		1901		
Voksne:	121		232		235		
Børn:	62		135		76		
I alt:	183		367		311		

1) Samlet for både Vester og Øster Bregninge. 3) Incl. 1 vandmølle 23
 2) Yderligere 6 kan hører til Bregninge (Krich Brechs)

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
-----------------	-----------------------	-------------------------------	---------------------------

Besiddelsesforhold:					Indensogns hovedgårde:		Udensogns hovedgårde:	
Selvejere:			Kronen:					
	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse	gårde	huse
1707-10		1					13	7
1868	15	47						
1903	17	65						

Udviklingsbeskrivelse:

Øster Bregninge takseredes i 1868 til 53 tdr.htk. og havde da et areal på 362 ha. Vester og Øster Bregninge er oprindelig én adelby, der i 1600-tallet deltes af godshistoriske årsager. Omkring 1700 var Vester Bregninge (kirkebyen) egaliseret under Søbygård gods, medens Øster Bregninge var uegaliseret under Gravensten gods.

Øster Bregninge blokudskiftedes i 1773 og siden er 2 gårde udflyttet.

Omkring 1500 skødede Anders Tegemalt 5 gårde i Bregninge til kong Hans. I 1584 mageskiftede kronen til Hans bl.a. 7 gårde og 1 hus i Bregninge. Byen lagdes under den nyoprettede hovedgård Gravensten. Overgangen til selveje skete i 1787.

Antallet af enheder i Bregninge synes kraftig vigende fra 1483 til 1627. I Øster Bregninge var der fra ca. 1700 til 1803 12-13 gårde, stigende til 17 gårde i 1903. Antallet af huse var særdeles højt i 1774. Hus- og befolkningstallet steg i normalt omfang i forbindelse med overgangen til selveje.

Gårdene var i 1868 forholdsvis små. Byen egaliseredes mellem 1707 og 1774.

FYNS AMT	Herred: Ærø	Kommune: Ærøskøbing	Sogn: Bregninge
----------	----------------	------------------------	--------------------

Sammenfattende vurdering:Ingen
interesse:☐

Interesse:

☒Stor
interesse:☐Særlig
interesse:☐**Landsbytypologisk vurdering:** Interesse.

1. Anlægstype. Den store kirke-adelby af før-vikingetids navnetypen -inge deltes af godshistoriske grunde i Vester og Øster Bregninge i løbet af 1600-tallet. Øster Bregninges byform er slynget-vejby med et delvis reguleret præg. En vandmølle omtales i 1700-tallet.
2. Udviklingstype. Byen samledes sidst i 1500-tallet af hertug Hans. Øster Bregninge lagdes under Gravensten gods, og byen egaliseredes i 1700-tallet. Overgangen til selveje ledsagedes af ekspansion i normalt omfang.

Sammenfattende drejer det sig om en almindelig og typeren anlægstype med enkelte udviklingsmæssige karakteristika.

Relikt-vurdering: Interesse.

1. Bytomten er delvis bevaret men præget af nybebyggelse.
2. Kulturlandskabet har bevaret en stor del af udskiftningshegnene samt et større engareal.
3. Særlige relikter: -
4. Arkæologiske interesser: -

